

Глава 1

ПОИМ, РАЗВОЈ И ЗНАЧАЊЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

1. ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА НИЗ ИСТОРИЈАТА

Глобализацијата што се одвива пред нашите очи – дефинирана како процес на настанување на либерализиран и интегриран светски економски систем – не е, ни најмалку, првиот процес од овој вид во историјата на светот. Доколку поимот „глобализација“ се подразбира историски, односно еластично, а не историски, односно круто, тогаш може да се донесе заклучок дека - *toutes proportions gardees* – глобализациски процеси се случувале и во минатото.

Некој би можел да каже дека глобализацијата веќе била започната пред илјада години – со појавувањето на парите и трговијата во рамките на тогашниот феникиски свет. Постепената експанзија на размена меѓу регионите кои се наоѓале на средоземноморското пространство била првата замена за тоа што требаше да се оствари во сосема поинакви размери во наше време. Тогаш, а и подоцна бариери на експанзијата биле природните препреки. Денеска тоа се технологијата и економијата, и како и секогаш политиката. Како што некогаш недостижниот свет (што значи и пазарите за снабдување и пласирање на стоки) се наоѓал зад многу планини и гори, зад многу реки и мориња, така и подоцна (и во поголема мера, се уште) се наоѓал и се наоѓа „зад“ технологијата достапна на современието, нашето познавање на економијата и политичките умешности.

Па така, глобализацијата трае низ сите векови на цивилизацијата, бидејќи стоковно-паричните односи непрекинато се развивале не само „надолго“, туку и „нашироко“. Од времето кога човекот излегол од својата пештера, а потоа и од селото – за на крајот, никаде не излегувајќи од својата фирма, да биде цело време на пазарот – се проширувал просторот, на кој буел економскиот живот. Доклку пред неколку илјади години технологијата се ширела со брзина од околу пет километри годишно, притоа со мака совладувајќи ги многубројните физички,

економски и културни бариери,тогаш подоцна процесот на експанзија на новите производствени техники подлежел на постојано забрзување,а денес тоа темпо е необично брзо.Растојанието,во физичка смисла,практично веќе не игра никаква улога,а темпото на експанзија на нови начини на производство и дистрибуција може да биде ограничувано само со финансиски бариери,или пак со недоволна подготвеност на човечкиот капитал од страна на квалитетот.

Затоа порано,иднината често требало да се замислува,бидејќи не можела да се види.Сега божем повеќе се гледа,но ако се погледне во ретроспектива,она што е „видено” пред 50 или 100 години,наистина е малку.¹ Патрон на глобализацијата во шпицот на средновековието би можел да биде Марко Поло (1254-1324) – заслужен патувач и хроничар.Иако нему лично му било важно да ги запознае далечните кошиња на светот,токму на неговите спонзори им била важна економската експанзија,развојот на трговијата, - зборувајќи на современ јазик,но мислејќи во категории стари колку и светот - максимализацијата на степенот на повратната добивка од капиталот инвестиран „во странство”.Притоа им била важна глобализацијата на стопанството,иако тогаш тоа никој така не го нарекувал,како што низ многуте векови на траењето на феудализмот никој овој систем не го нарекувал со ова име.

Во историската еволуција на глобализацијата на стопанството првиот значаен пресврт и забрзување настапиле,во извесна смисла,случајно.Од гледна точка на мотивацијата,којашто му го осветлувала патот на големиот бран на експанзијата,тука се работело за олеснување на пристап до другите пазари,за чие постоење веќе се знаело,особено на пазарите на Истокот – Арабија,Кина,како и индискиот супконтинент и архепелагот на денешна Индонезија.Целта на таа политика се засновала на барањето начини да се намалат трансакциските трошоци со скратување на времето на транспортот и

¹ Историјата изобилува со недоречени тврдења,де за нејзиниот крај,де за крајот на науката или,пак,за техничкиот напредок. „*Се што човештвото можело да измисли,веќе е измислено*”, изјавил во 1899 г. Комесарот на Бирото на Соединетите Американски Држави,Одделение за изуми,сугерирајќи при тоа на затворањето на неговата,божем,одвишна институција (*Economist 2000a*, s. 5).Еден век подоцна можат да се сретнат сериозни трудови од разни страни,кои тврдат дека како човештво,своето веќе го знаеме и всушност границите на науката се веќе достигнати (*Horgan 1996*).

и добивањето на нови извори за снабдување со сурови материјали и готови производи. Во потрага по ова, биле креирани нови пазари за пласирање на сопствените производи. Од сите овие форми на активност, во се поголема мера зависел развојот на големите морски сили и животниот стандард што владеел во нив, иако за некои од посиромашните слоеви на човештвото, тој не се менувал со векови.

2 РАЗВОЈНИ ФАЗИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

2.1 Епоха на глобализацијата-колонијализмот

Откривањето на Америка – бидејќи е очигледно дека се зборува за овој пресврт – имало далекусежни импликации за тогашната и подоцнежната фаза на глобализацијата. Заедно со другите епохални географски откритија на XV и XVI век тоа му дало значителен замав на развојниот процес. Пред се, се појавил првиот голем бран, едноставно епоха на глобализацијата – колонијализмот.

А притоа, и неговиот најодвратен облик кој до ден-денес го засенува развојот на американскиот капиталистички систем, што ќе рече ропството. И човекот станал стока, што имплицирало, на доста специфичен начин, вовлекување на други региони, во кои и Африка спрема овој континент, и понатаму останува неисплатен.

Најдобро е да се започне со безусловно и целосно поништување на и онака неисплатливиот долг на најсиромашните земји на супсахарска Африка. Тоа, сепак, не е доволно.²

² Ситуацијата е созреана до таму, во рамките на размерот на историската праведност- а и за да се искористат значителните буџетски вишоци на САД- да се создаде специјален компензациски фонд и од него да се финансира развојот на најсиромашниот континент, Африка, каде што дури околу 300 милиони луѓе живеат со помалку од 65 центи на ден. Таквиот фонд, надгледуван од страна на специјална меѓународна организација – во никој случај од страна на ММФ или Светската банка – треба да има располагање квота од 100 милијарди долари за едно 10 години. Тоа е можно да се финансира од страна на САД и, исто така, е можно креативно да се апсорбира од страна на Африка. Навистина зачудува што се успева да се направат компензациски фондови за ропската работа за време на Втората светска војна, иако грото од средствата под овој изговор се трансферираат од една развиена и богата земја во друга, а нема начин да се организира вистинска помош за оние на кои таа најмногу им е потребна, а кои всушност, исто така, имаат морално право на тоа.

2.2 Епоха на техниката

Вториот голем пресврт во глобализацијата на стопанството – пресврт што ја означил новата технолошка ера – се случил во XIX век. Некои тврдат дека токму таа епоха на техниката довела до не помали промени во квалитетот отколку актуелнава епоха – електронско-информативна. Не треба да се заборава дека тогаш брзо растело производството, а меѓународната трговија се развивала уште побрзо во услови на стабилен монетарен систем, којшто го гарантирал подоцна отфрлениот златен стандард.

Тоа време вовело сосема нов квалитет во процесот на глобализацијата, пред сè, како резултат на брзиот технички напредок. Се развиле поморскиот сообраќај и железницата, се родиле телеграфот и радиото, расцветало сериското производство и индустриската преработка на храната. Па така, по големиот географски, настапил голем технолошко-економски пресврт. Сепак што е најинтересно, по стигнувањето до сите континенти и острови, а и покрај бранот на големиот напредок на науката и техниката, времето на уште поголеми откритија од сосема друго пространство на економската експанзија, кое – како и дотогаш – нималку не е космичко пространство.

Колку интригантно звучи денес исказот на Кејнес, во којшто провејува извесна носталгија за уште постарите „добри времиња“:

„Напредокот што го постигнал човекот за време на епохата која завршила во јули 1914 г. – каква необична епизода! (...) Пиејќи си чај в кревет, еден граѓанин на Лондон можел преку телефон да си нарача најразлични производи од целиот свет (...) во тоа исто време со посредство на истата направа можел активно да се позанимава со своето инвестирано богатство севедно дали во природни ресурси, дали во ново претпријатие, во кој сака агол од земјата“.

Ова навистина го има напишано Џон Мејнард Кејнес пред осумдесет години, а не Бил Гејтс пред осумдесетина дена. Интересно е и тоа што речиси исто време (првата половина на 1916 г.) Ленин го напишал своето значајно дело наречено „Империјализмот како највисок стадиум на капитализмот“. Испадна така што во наредните три поколенија, и едниот и другиот начин на размислување, извршија големо влијание врз судбината на светот.

Травестирајќи го Кејнес, денес би можело да се каже: „Колку убави времиња дојдоа! Пиејќи си чај и не помрднувајќи се од кревет, со помош на интернетот, може наутро да си ги префрлиш своите инвестиции од берзата во Шангај во Москва, а попладне во Сан Паоло, а во меѓувреме да го прегледаш сервисот на Блумберг, дури не ни испраќајќи го момчето по „Financial Times“; се on-line... Притоа може уште и да се среди еден цел „куп“ кореспонденција со сите делови на светот, испраќајќи во една секунда, на раздалечина од пет-шеснаесет илјади километри, ракопис од новата книга, во која се работи за никнувачките пазари. И плус тоа, ова речиси ништо не те чини. Дури и помалку од филџанот чај...”.

Факт е секако и тоа дека понекогаш – исто така не подмрднувајќи се од кревет – може и доста да се загуби, дури и на пазарите кои одамна се никнати, префрлувајќи го, на пример, капиталот од Доу Џонс на берзата на т.н. ново стопанство Насдак (или обратно), во погрешно време.³

2.3 Електронско-интернетовата револуција

Третиот голем пресврт, кој ја отвори новата епоха во историјата на глобализацијата, се поврзува со електронско-интернетовата револуција. Таа со себе носи страшно брзо темпо на размена на информации и отвара нови хоризонти за развојот на образованието и стопанството. Како што на времето земјоделието и ископувањето на минералите, индустријата за преработка, потоа

³ Насдак – показател на американските фирми на „новото стопанство“ којшто е вектор на бележењата на претпријатијата кои, пред се, се поврзани со производство и програмирање на компјутери, развој на Интернетот и различни форми на виртуелно претприемништво – најпрвин брзо порасна на ниво од над 5 000, а потоа драстично се снизи, опаѓајќи под психолошкиот праг од 2 000. Само за време на 12 месеци – меѓу половината на март 2000 г. и половината на март 2001 г. – опадна дури за 57 проценти, снижувајќи се од 4 586 до 1 972 поени. Во исто време берзанскиот индекс на фирмите на „старото стопанство“ – Дон Џонс – изгуби само 1,6 проценти! Додека за време на пазарната еуфорија на бранот на брзата експанзија на фирмите на „новото стопанство“. Насдак се издигна, достигнувајќи максимално ниво од 5 043 поени, во раната фаза на „грубото слетување“ на американското стопанство во претпролетниот период во 2001 г. се симна на ниво од 1 923 поени. Во случајот на показателот на Доу Џонс, ослабувањето на конјunkturата и промената на чувствата на инвеститорите доведе до опаѓање за само 14,9 проценти, од максималната големина од 11 720 поени, постигната во периодот на максималната надуеност на пазарниот балон до 9 974 поени во половината на март 2001 г.

услугите, биле решавачки за меѓународната конкурентност и темпото на развој, така во XXI век критичко значење ќе добие четвртиот сектор – интернет стопанството, што засенува се друго, и модерните информатички технологии. Борејќи се со толку многу стари проблеми во традиционалните сектори на стопанството, вреди да се биде свесен за тоа дека како ќе се обликува иднината зависи токму од овој сектор.

Интернет револуцијата и појавата на мрежата – во највисоко развиените земји речиси секаде, додека пак во заостанатите земји во оклината на главниот правец – е сепак многу повеќе од промените кои можат да се видат од денешна перспектива. Интернетот ги менува размерите на светот. Едно време неговата „големина“ – а со самото тоа и размерите на пазарите достапни за пробивање – ја ограничуваа географските и политичките бариери, сега не постои веќе начин да се затвори пристапот ниту кон долината на Амазон, ниту кон висорамнините на Тибет, ниту кон пустините на Намбија. До ниедно место веќе не е „предалеку“.

Порано велевме дека „светот се стеснува“, бидејќи се намалуваше времето потребно за да се преместиш од едно на друго место, за испраќање на стоките, за трансфер на капиталот или за пренесување на информациите. Моментно – на изглед парадоксално – светот веќе толку се има „стеснато“ што одново почна многу да се проширува.

Во однос на многуте форми на економски активности, прашањето на растојанието – а со самото тоа и сносенето на трошоците поврзани со нејзиното премостување – е целосно ликвидирано. Евтиниот Интернет овозможува прикажување на огромно количество на информации, во принцип, моментално, од секое место на секое друго место, и по цени кои не се вбројуваат при трансакции од поголем размер. На сличен начин може да се добиваат извесни услуги и да се продаваат некои стоки, не само книги и музика, туку и низа други стоки – почнувајќи од компјутерски програми, завршувајќи со најразлични технологии.

Интернетот има слично значање за развојот на стопанството, на оваа етапа од цивилизацискиот развој, како откривањето на Америка пред пет века, бидејќи на досегашниот размер на „стариот свет“ му додава релативно поголем нов економски простор, во кој е можно да се испитува и утврдува, да се

произведува и да се користат услуги, да се продава и да се купува, да се складира и да се консумира, да се предава и да се учи, да се пишува и да се чита.

Тоа е епохална промена која на сегашниот, трет голем пресврт во процесот на перманентната глобализација, му придава белег од посебно и исклучително значење. Огромните резерви на инвестиција и претприемништво, тешките резерви на човечки и финансиски капитал се преместуваат во виртуелниот простор и таму наоѓаат преплодна почва за својот расцут.

3 ОСНОВНИ ФАКТОРИ НА ДИНАМИКАТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

Динамиката на глобализацијата зависи од три фактори, чијашто особена сплотеност може да и даде голем замав, а испуштањето на некој од нив – што честопати се случувало во минатото и што *a priori* никако не може да се исклучи за во иднина – дава половни и осакатени резултати, додека пак, во екстремни околности дури дури и дволични (на пример војни). Тоа се:

- карактерот на техничкиот напредок;
- зрелоста на политичките односи;
- состојбата на теоретското знаење и практичните економски вештини.

Денес сите тие елементи – како никогаш досега – исклучително корисно се соединуваат и заемно се поткрепуваат. Не е лесно точно да се измери влијанието на секој од нив врз текот и напредувањето на глобализацијата. Вистина е сигурно тоа дека само една определена комбинација од сите нив можеше да ги донесе резултатите, кои моментно ги гледаме во однос на темпото, опфатеноста и интензивноста на истовремената либерализација и интеграција на пазарите во еден голем глобален пазар.

3.1 Појава на новата индустриска револуција

Во тек е четвртата индустриска револуција која е поврзана со раширувањето на информатичките техники и компјутеризацијата на речиси сите форми на човечките активности. Оваа револуција го опфаќа и развојот на

биотехнологијата и генетското инженерство, како и проникнувањето на откритијата што се вршат на овие полиња од сферата на испитувањата до индустриските приспособувања, а со време – што брзо надоаѓа – и до производство од голем размер. За десетина години (а може и повеќе) особено големи промени може да предизвика новиот пресврт во фармакологијата, којшто доведува до масовно – што значи и релативно поевтино производство на лекови кои претставуваат противотров за многу болести кои моментно го мачат човештвото. Но, со исклучок на посиромашните слоеви на најбогатите народи, кај кои нагло продолжување на просечното времетраење на животот, на пример за пет или десет години, не предизвикува јавна финансиска криза, човештвото, за жал, е сосема неподготвено за ова.

3.2 Од аспект на напредокот на науката

Во поголем дел од земјите, овој аспект на напредокот на науката барем не мора да има почетно позитивно влијание на економската ситуација, бидејќи како резултат на овој аспект се зголемуваат оптоварувањата на општеството со трошоците предизвикани од влошувањето на стапката на демографската зависност, односно на пропорцијата на населението на продуктивна возраст во однос на бројот на населението кое е професионално активно.

Доколку во тоа време не се случи барем соодветен скок на работниот капацитет и не се поправи соодветно продуктивноста на капиталот, може дури да се случи забавување на темпото на порастот на производството по глава на жител. Овој пат не затоа што повеќе луѓе ќе се родат, туку затоа што тие ќе живеат подолго.

Секако, може да се случи и така што - има надеж за тоа – другите мотиви и аспекти на актуелната индустриска револуција, кои во однос на стопанската ефективност ќе донесат доволно далекусежни промени и работен капацитет на професионално активниот, вработен дел од човештвото – иако, повторно, во оваа фаза, ова ќе се однесува на најбогатите заедници – да се зголемат толку многу за да може да се избегне порастот на кризните диспропорции.

Тогаш целосниот облик на промените во сферата на производството и дистрибуцијата, предизвикани од факторите на научниот и технолошкиот развој

ќе повлијае *per saldo* корисно на одржувањето на динамичната рамнотежа, како во економско-финансиска смисла, така и во општествено-политичка.

3.3 Влијанието на развојната политика

Самата технолошка револуција, не е доволна за да оди глобализацијата нанапред. Патем, сепак, се уште се појавуваат други граници – политички и општествени, културни и ментални, трговски и царински.

Старите проблеми треба да се совладуваат не само со помош на новите технологии, туку и со примена на модифицирана политика – приспособена на предизвиците на епохата на „новото стопанство“ и нему придружната глобализација.

Така значи, не само што ни се роди „нова економија“ („new economics“ или „e-economics“), туку ни е потребна и „нова политика“. Таа мора да се изразува на начини на координација на дејствувањето, поинакви од тие досега, особено во глобален размер, и со создавање на нов меѓународен институционален поредок, бидејќи постојниот не е адекватен на предизвиците на глобалното стопанство.

Од неодамна – особено за време на последниот четврт век – се менува пристапот на политиката кон слободниот пазар и слободниот прилив на капитал. Независно од движењето на тие огромни реки на директни инвестиции, необично брзо напливува капитал, со кој прават промет институциите за финансиско посредување, кои не се непосредно поврзани со транснационалните корпорации. Тоа се изведува, пред се, меѓу најбогатите земји (посебно меѓу Јапонија и САД, што создава огромен вишок во сметката на актуелниот промет на првата и огромен дефицит во втората земја), но финансискиот капитал се повеќе надоаѓа и од развиените пазари во оние што никнуваат – а понекогаш и обратно.⁴

⁴ Според предвидувањата на вашингтонскиот Институт за меѓународни финансии и мислењето на Николај Ковалев – претседател на руската комисија на Думата, одделение за борба со корупцијата – во годините од 1991 до 2000 од Русија се префрлени во странство околу 160 милијарди долари. Извозот на капитал од околу 20 милијарди годишно продолжил и во 1999-2000 г., веќе по средувањето на директните последици од финансиската криза од 1998 г. В. Николај Ковалев, *Вниз течени денег* (интервју), „Век“ (Москва) бр.48, од 1 декември 2000, с.4.

Политиката доведе и до далеку напредна либерализација на трговијата; самиот развој на новите технологии тука би бил недоволен.Неговиот светски промет се зголемил за време на минатите 20 години за повеќе од шестпати и секоја година расте многу побрзо отколку општото ниво на глобалниот производ.

Вистина е дека слободна трговија се уште не е сосема до крај слободна и дека и понатаму се среќава со многубројни тешкотии и препреки,но исто така се здобива и со се поголема институционална подршка.

Како што во 1944 г. на конференцијата Бретон Вудс не се успеа да се повика специјална меѓународна агенција што ќе го стимулира развојот на слободната трговија,туку само се донесе одлука за создавање на Светска банка⁵ и Меѓународниот монетарен фонд⁶,така половина век подоцна настана Светската трговска организација⁷,којашто го подзасилила размавот на непрекинатата либерализација на меѓународната размена на стоки и услуги. Приклучувањето на Кина кон таа организација,како и на Русија – што не е поврзано само со глобализацијата,туку и со постсоцијалистичката транзиција на поредокот – уште повеќе го интензивира овој процес.

Современата теорија на меѓународната трговија неоспорливо докажува дека во земјите кои се во поголем степен отворени за надворешни економски односи (трговија,финансиски трансакции,приливи на капитал), на подалечен план имаат поголеми развојни способности.

Сепак,генерално,самата либерализација на трговијата и прелевањата на капиталот од време на време не предизвикува кризи,туку тоа го прават грешките на стопанската политика,а особено запоставувањето на неопходните реформи на другите полиња,од што зависи искористувањето на придобивките

⁵ Светска банка (Eng.World Bank) – Меѓународна организација посветена на финансирање, обезбедување совети и истражување за земјите во развој со цел да им се помогне да остварат економски напредок.

⁶ Меѓународен монетарен фонд (Eng.International Monetary Fund) – Меѓународна организација која подржува корективни реформи во политиката,врши контрола на економската успешност и на поединечните земји членки и на светската економија како целина.

⁷ Светската трговска организација (Eng.World Trade Organization) – Меѓународна организација која има поширока агенда и ги покрива услугите,интелектуалната сопственост,инвестисиите и трговијата со стоки.Телото за преиспитување на трговската политика на организацијата врши контрола на стопанските мерки на земјите членки.

на отварањето и интеграцијата.Најголема корист имаат развиените земји,а нивните експерти,коишто даваат консултативни услуги или,пак,исто така важните меѓународни организации – почнувајќи од Меѓународниот монетарен фонд,а завршувајќи со регионалните банки за развој⁸ – не се само институции коишто пружат техничка помош и финансиска поддршка,туку и инструмент за реализација на интересите на најбогатите земји.

Значи,повторно работата се сведува на политиката,бидејќи токму таа – овојпат разгледувана во глобална смисла – може да го отежне користењето на делото на економската мисла,којашто ги знае одговорите на повеќе прашања отколку што тоа во праксата,со својата ефективност,успева да го докаже.

4. КОНЦЕПТУАЛИЗИРАЊЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

За почеток,може да биде од помош на глобализацијата да се гледа како на процес којшто се карактеризира со:

- *простирање* на општествените,на политичките и на економските активности преку политичките граници,така што настаните,одлуките и активностите во еден дел од светот стануваат значајни за поединците и за заедниците во далечни делови од светот.
- *засилувањето*,или зголемената *величина* на меѓуповрзаноста во речиси секоја сфера на општественото живеење од економска до еколошка,од засилувањето на светската политика до ширењето на оружјата за масовно уништување;
- *забрзувачкиот* ритам на глобалните интеракции и процеси,како што е еволуцијата на светските системи за транспорт и комуникација,ја зголемува брзината со којшто идеите,вестите,добрата,информациите, капиталот и технологијата се движат низ светот.
- растечката *застапеност,интензитет и брзина* на глобалните интеракции се поврзани со преплетување на локалното и глобалното

⁸ Во принцип секој континент има „своја“регионална банка за развој.Во Вашингтон се наоѓа седиштето на Inter-American Development Bank (IADB),во Лондон - European Bank for Reconstruction and Development(EBRD),во Абиџан - African Development Bank(AFDB) и во Манила - Asian Development Bank(ADB)

- толку што локалните случувања може да имаат глобални последици и глобалните случувања може да имаат сериозни локални последици, создавајќи зголемена колективна свесност за светот како заеднички општествен простор, односно глобалноста или глобализмот.

Како што вели овој кус опис, концептот на глобализацијата е многу повеќе од само меѓуповрзаност. Тој укажува на тоа дека натрупаниот обем, брзина и длабочина на современата меѓуповрзаност го намалува значењето на границите и пречките што го делат светот на неговите 193 држави или национални економски и политички простори.

4.1 Видови на дефиниции

Глобализацијата најчесто се дефинира како историски процес којшто го вклучува проширувачкото, продлабочувачкото, забрзувачкото и растечкото влијание на светската меѓусебна поврзаност.

Во литературата, глобализацијата се дефинира различно, и тоа како:

- „Засилување на општествените односи насекаде низ светот со коишто с
- „Интеграција на светската економија.”
- „Детериторизација – или ... пораст на натериторијалните односи помеѓу луѓето.”
- „ Временско – просторна компресија.”

Можеме да сумираме дека: глобализацијата е процес којшто вклучува многу повеќе од едноставно зголемени врски или меѓузависност помеѓу државите. Таа може да се дефинира како:

- Историски процес којшто вклучува основна смена или преобразба во просторните рамки на човековата општествена организација којашто ги поврзува далечните заедници и го проширува досегот на моќните односи низ регионите и континентите.

5. ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА РАЗВОЈ НА ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКИТЕ ЗЕМЈИ

Речиси дест години истовремено се одвиваат два процеса, кои фасцинираат со својот размер, распространетоста и темпото, што го ангажираат речиси целото човештво, интелектуално, материјално и емоционално.

Едниот е глобализацијата на економските односи, а другиот процес е постсоцијалистичката транзиција. Обата заемно се испреплетуваат и влијаат еден на друг, создавајќи низа на заемни дејства.

Како прво, во 90-тите години беа формулирани многу предупредувања и прогнози, кои точно укажуваа на очекуваните опасности и несакани ефекти, но сепак, тие не беа земени предвид, во доволен степен и во адекватно време, од страна на политичарите на власт и меѓународните организации кои ги советуваа.

Како второ, некои, особено оние кои се сомневаа во неолибералната доктрина на теоретските проценки што се однесуваа на можностите на брзиот стопански раст на постсоцијалистичките држави, се покажаа како исправни, но сепак, во тој период не беа исполнети сите услови неопходни за таков раст, меѓу другото, и поради грешките направени во стопанската политика.

Како трето, може да се претпостави дека таквите услови можат да се исполнат сега, па според тоа можеби и треба и да се зголеми темпото на стопанскиот раст во иднина. Па според тоа, не греша теоријата, бидејќи теориите имало, и ги има многу.

Што се однесува до обидите да се прогнозира иднината, постојат и тесни разлики во споредба со претходниот период, а и се појавуваат нови опасности. Една од разликите се заснова на тоа што моментно многу повеќе знаеме за тоа што и зошто функционира во постсоцијалистичките стопанства, а што и зошто не функционира. И иако, во основа погрешната претпоставка дека самото ослободување на пазарната моќ ќе обезбеди стопански раст, може, се уште теоретски, да протриумфира, во практичниот стопански механизам, сепак тоа нема да се случи.

Затоа,пазарната моќ треба да биде потпомогната од разумни владини стратегии на развој и разумни дејства на меѓународната заедница,во која спаѓаат и официјални и невладини организации.Овде, истовремено, демне и првата опасност од исполнување на предвидувањата и извесна доза на оптимизам за иднината,бидејќи таквите дејности можат да се покажат како недоволни или пак уште еднаш можат да бидат засновани на неадекватна економска теорија.

5.1 Важноста на институционалните решенија

Исто така, институционалните решенија се најважниот фактор кој одлучува за постигнувањето на брз и постојан развој.Во земјите,во кои владите применувале токму ваков пристап,заживувањето доаѓало порано,растот бил и побрз, а шансите за постојан развој поголеми.

Создавањето институции е постепен и долготраен процес, затоа треба непрекинато да се следи влијанието на пооделни фактори врз резултатите од тој процес и регуларно да се приспособува и корегира политиката,притоа водејќи се од искуствата што доаѓаат од структурно уништените пазарни стопанства,како и од исправната интерпретација на одделни обележја на допрва настанатите постсоцијалистички пазари.Тоа особено се однесува на приватизацијата и на развојот на пазарите на капитал.

Големината на јавниот сектор,иако така се чини на изглед,е помалку битна од квалитетот на политиката на владата и начинот на воведувањето на промените.Обидите за ограничување на јавниот сектор, често со метода на слепи буџетски резони, можат да го отежнат, наместо да го олеснат совладувањето на транзициската рецесија и доаѓањето до постојан и брз раст.

Доколку се запостават институционалните решенија,притоа препуштајќи им го полето на пазарните сили кои хаотично дејствуваат во услови на насилна либерализација,се појавува системски вакуум и феноменот на неформална институционализација.

Исто така, доколку не постои соодветно институционирана сила,која ќе го наметне и изврши подредувањето на обврзувачкиот закон – а таква сила може да биде само една способна и добро организирана држава – тогаш почнува да

владее анархијата, или пак, инаку, своите нецивилизирани „закони“ ги наметнува нерегуларниот, патолошки функционалниот дел од приватниот сектор кој не му служи на општото добро.⁹

5.2 Создавањето на правни рамки

Политиката на трансформираните држави мора да биде насочена кон преобразување и усовршување на правниот систем, така што тој да може да му служи на пазарното стопанство.

Приготвувањето и доработувањето на новите закони – трговски кодекси, даночни регулативи, прописи што се однесуваат на пазарите на капиталот, заштитата на сопственоста, антимонополските правила, банкарскиот надзор, заштитата на потрошувачот, заштитата на природната средина – се задачи од огромно значање, кои треба принципиелно да бидат преземени пред целосната приватизација на државниот имот.

Создавањето правни рамки, соодветни за пазарното стопанство, треба исто така да се најде многу повисоко на сипосокот на приоритетите на меѓународните финансиски и стопански организации. Оваа прашање треба да се третира како многу поитно и поважно од самата либерализација на трговијата и приватизацијата на имотот, коишто ќе придонесуваат за стопански раст само тогаш, кога претходно ќе бидат исполнетни определените институционални услови, што значи тогаш кога во практиката ќе бидат воведени соодветни правила на игра.

Тоа пак, бара нови правни регулации и државни и самоуправни организации кои ќе работат во прилог на нивните предупредувања и на саканите промени на однесувањето од страна на учесниците во пазарната игра.

⁹ Прашање на време е кога, во прирачниците на политичката економија, на стопанската историја и на политичките науки, ќе бидат претставувани овие патологии. Тоа ќе се случи некогаш, ни најмалку не затоа што сега за тоа не знаеме и тоа многу (Sater 1998, Wedel 1998) – туку затоа што во иднина ќе биде поинаков односот на интересите, а, и тоа како, конфликтната сегашност ќе стане само срамежливо минато што буди помалку емоции.

5.3 Потребата од Невладините организации

Потребен е побрз квалитетен развој на невладините организации отколку досега, во кој се вклучува и зголемување на меѓународната техничка и финансиска помош што им се доделува. Овие организации претставуваат трет – покрај приватниот и државниот сектор – неопходен столб на современото пазарно стопанство.

За да се ублажат тензиите што се раѓаат помеѓу државата и општеството потребен е спектар на невладини организации кои дејствуваат во различни области на јавниот живот. Без институционална инфраструктура, каква што обезбедуваат невладините организации, успехот на системските промени и солидниот стопански раст стануваат сомнителни, пазарното стопанство кое ги прави првите чекори и демократијата не можат соодветно да се развиваат, а постсоцијалистичката транзиција станува некомплетна.

5.4 Фискална и општествена политика

Државата со својата фискална и општествена политика, мора да игра активна улога што ќе му се противставува на прекумерното раслојување на доходите, особено во првиот период на транзицијата, кога тенденцијата за нараснување на нееднаквостите е необично силна.

Политиката на доходите и респектирањето на принципите на праведност се многу важни за постојаноста на растот, односно за дефинитивниот успех на транзицијата. Пречекорувањето на една *ex ante* граница, што е тешко да се определи во сферата на нееднаквостите на доходите го сопира развојот на стопанските дејности и го забавува темпото на развој.

5.5 Пазарите на капиталот

Пазарите на капиталот подобро е да се либерализираат подоцна отколку порано, бидејќи најнапред владата мора да се погрижи за тоа да биде постигнато соодветно ниво на зрелост во создавањето на институциите кои ќе го потпомагаат функционирањето на пазарите на капиталот, а финансиската

стабилизација да биде утвредена и консолидирана во стабилност. Бидејќи постсоцијалистичката пазарна транзиција се одвива во контекст на глобализацијата, транзицијата треба грижливо да биде управувана, обрнувајќи особено внимание на либерализацијата на краткорочните приливи на капитал, со оглед на нивното влијание на акумулацијата и на правците на алокација на капиталот.

Овие приливи мораат да бидат набљудувани и контролирани од фискалните и монетарните власти, што исто така бара соодветна подршка од меѓународните финансиски институции. Само така можат да се либерализираат финансиските пазари во корист на процесот на развојот, а и тоа треба да се прави постепено и со неопходна разумност. Во спротивно, населението на младите демократии кои допрва се создаваат може да не го подржи воведувањето на пазарните механизми и интеграцијата со светското стопанство, па дури може и да се однесува непријателски кон овие чекори.¹⁰

5.6 Важноста на Меѓународните организации

Меѓународните организации треба не само да го поддржуваат процесот на глобализацијата и релативно поволното пласирање на земјите во постсоцијалистичката транзиција во него, туку и да ги поттикнуваат на продлабочување на степенот на регионалната интеграција и заемната соработка. Брзиот и постојан пораст бара развој на извозот, којшто е зависен од јаките регионални врски. Овие пак, бараат подршка, меѓу другото, од увозно-извозните банки, стоковните берзи, агенциите кои осигуруваат кредитни трансакции.

¹⁰ Всушност, насилните протести во Сиетл за време на самитот на Светската трговска организација, во декември 1999 г., демонстрациите во Давос за време на уште една од средбите на Светскиот економски форум, за време на сесијата на UNCTAD во Банког, во февруари 2000 г., за време на самитот на ММФ и Светската банка во Прага, есента 2000 г., и во Вашингтон, пролетта 2001 г., како и на многу други места каде што се одвиваат средби на важни меѓународни организации, на очигледен начин ја потврдуваат оваа дијагноза. Овие демонстрации се организирани во контекст на еден поширок состав на проблеми кои се поврзани со (или асоцираат на) извесни споредни ефекти на глобализацијата, болно почувствувани од страна на земјите во развој и трансформираните земји (*Kolodko 2001 a*).

Во однос на стопанствата кои минуваат низ транзицијата, активностите на меѓународните организации треба да се концентрираат, пред се, на поддршка на изградбата на институции и техничка помош, а не на директни кредити. Овој вид пазарна инфраструктура и понатаму е недоразвиена, а трговската размена и директните странски инвестиции на нивото на регионот се задоцнети. Според тоа, факторот којшто треба да биде моторен погон на постојаниот раст, моментно претставува основна тешкотија за тој раст.

Со други зборови, постсоцијалистичките земји ќе имаат ограничена полза од благодетите, што може да им ги донесе глобализацијата, доколку не го потпрат своето вклучување во светскиот поредок врз силните регионални врски.

Организациите на системот Бретон Вудс треба повторно да ја разгледат својата политика спрема постсоцијалистичките стопанства. Исто така, и Меѓународниот монетарен фонд треба и натаму да го става главниот акцент на финансискиот проток, на конвертибилноста на валутите и на фискалната и монетарната стабилизација, Светската банка треба да се концентрира, пред се, на поддржување на растот со почитување на принципите на општествената праведност и еколошки урамнотезениот развој.

Овие две области на стопанската политика, сепак, често се во конфликт една со друга. Притоа е видлива тенденција за мешање на целите и средствата на политиката, за фаворизирање на краткорочната стабилизација, по цена на долгорочниот раст и развој.

Постсоцијалистичките стопанства неповратно се заплеткани во процесот на глобализацијата. На такво тло тие застапаа во облик на историската шанса за одработување на развојните задоцнувања. Играта се одвива околу тоа, салдото на додатните трошоци, коишто треба да се платат и додатните полезности, кои можат да се црпат, да биде позитивно. Тоа, колку позитивен ќе испадне овој биланс, зависи од политичката умешност на оние, на срце им лежат не само сопствените интереси, туку пред се, општото добро – на националното стопанство, на целото општество, на сопствената држава.

Оние земји, кои ќе успеат тоа мудро да го направат и да ги искористат новите шанси, не мора да значи дека мора да чмаат само на периферијата на глобалното село.

6. ПАСИВНИТЕ СЦЕНАРИЈА И АКТИВНАТА ПОЛИТИКА ЗА XXI ВЕК

Во постсоцијалистичките стопанства, во текот на пазарните реформи се одвива еден долготраен процес на промена на карактерот на циклусот на растот. Од гледна точка на процесите на макроекономската репродукција, на поширок план, транзицијата на поредокот се сведува на премин од циклусите на раст, типични за социјалистичкото стопанство, во конјунктурални циклуси, својствени за капиталистичкото стопанство.

Реалното темпо на стопански раст е заеднички резултат на повеќе фактори. Од една страна, акцент се става на веќе постигнатото ниво на развојот и многу теоретски пристапи сугерираат дека во минатото, токму земјите со моментно ниско ниво на производство имаат подобри перспективи за добивање на висока динамика.

Каков, пак, ќе биде билансот на полезностите и трошоците што доаѓаат со тоа, во облик на побрзо или побавно темпо на стопанскиот раст, во принцип, ќе зависи од водената политика и избраната стратегија на развој. Според тоа, конструирајќи нови стратегии на развој, по мерка на предизвиците на XXI век, вреди да се обиде во таа цел да се искористат и можностите за решавање на некои, во најмала рака, стари проблеми преку посегнување по инструментите на „новото стопанство“.

Оние постсоцијалистички земји, кои на ова поле успеваат повеќе да направат – меѓу другото, повеќе инвестирајќи во развојот на компјутерското образование на општеството, како и за финансиското помагање на развојот на мрежата – ќе бележат побрзо темпо на раст, бидејќи таму ќе се развиваат претпријатија со поголема конкурентна способност.

Што се однесува, пак, до најблиските неколку години, повеќето прогнози за темпото на растот во земјите во постсоцијалистичка транзиција претпоставуваат дека највисоки показатели ќе постигнуваат слабо развиените стопанства, како и земјите кои го обновуваат својот потенцијал, по локалните вооружени конфликти и претходно големиот пад на производството, којшто им бил придружен елемент, а кои моментно ја користат финансиската поддршка, што во голема мера потекнува од надворешни извори. (Табела 1).

Табела 1
Прогнози за просечното годишно темпо на растот на БНП во годините
од 2001-2004(5)*

Table 1
Prognosis for average year rate of stature to the BNP in years
2001-2004(5)*

Лидери	
Азербејџан	8,3
Југославија	8,0
Албанија	8,0
Босна и Херсеговина	7,3
Таџикистан	6,5
Оние кои го надоместуваат растојанието	
Естонија	5,9
Казакстан	5,9
Романија	5,7
Македонија	5,4
Литванија	5,4
Туркменистан	5,4
Словачка	5,3
Ерменија	5,3
Киргистан	5,2
Чешка	4,9
Унгарија	4,8
Бугарија	4,8
Летонија	4,8
Грузија	4,8
Словенија	4,7
Украина	4,3
Полска	4,2
Русија	4,1
Хрватска	4,1
Оние кои одржуваат чекор	
Молдавија	3,2
Пипави	
Узбекистан	2,4
Белорусија	-0,2

Извор: Проценки на PlanEcon 2000a и 2000b

Од гледна точка на долгорочните можности на растот, претставено како и во Табела 1., можат да се оформат најмалку четири групи видови на постсоцијалистички стопанства, а тоа се:

I – ва група

Земји „кои го надоместуваат растојанието”. Во таа група влегуваат државите кои се способни на многу долг период да одржуваат најмалку двократно повисоко темпо на раст на БНП отколку во развиените пазарни стопанства.

II - ра група

Државите „кои одржуваат чекор” се во втората група која е во состојба да го одржи темпото на растот на ниво блиско на Европската Унија, па дури и незначително повисоко.

III – та група

Третата група се „пипавите” – државите кои не се способни да ја спроведат транзицијата на начин поволен за себе, па на долгорочен план нема да можат да го стигнат темпото на растот, ниту на стопанствата на Европската Унија, ниту, пак, ќе можат да го одржуваат чекорот со постсоцијалистичките земји. Националниот доход таму ќе расте, но на подолг план, тоа може да биде мал раст.

IV – та група

И конечно, четвртата група се „лидерите”. Земјите од оваа група благодарение на поволните околности и добрата политика, - ќе добиваат просечна годишна стапка на порастот, околу трипати повисока отколку онаа, забележана последниве години во сегашниот регион на Европската Унија.

Овие предвидувања се засновани, како на експлоатацијата на моментните тенденции, така и на извесни претпоставки што се однесуваат на структурните реформи и промените на стопанската политика во наредните години. Тоа е значително помалку оптимистичка прогноза отколку сличните на неа, од пред неколку години. Таквата промена на расположението произлегува, меѓу другото, и од мизерните резултати на досегашната фаза на транзицијата, а и во помал степен – од негативните надворешни шокови, кои не само што го засегаа реалното стопанство, туку во уште поголем степен повлијаа на начинот на размислување за неа и за очекувањата поврзани со неа.

6.1 Алтернативни решенија за развојот на постсоцијалистичките земји

Темпото на стопанскиот раст на постсоцијалистичките држави може да се претстави и со хипотетичко сценарио кај коешто може да се изделат три варијанти: базично сценарио А, минималистичко сценарио Б и максималистичко сценарио В.

Таквото сценарио претставува бавен раст на почетокот, во средниот временски хоризонт (петогодишен), поврзан со нестабилните макроекономски основи, слабост на институциите, несоодветна политика и неповолни надворешни шокови.

Понатаму, растот се забрзува наредните 5 години, благодарение на консеквентното создавање на институции и подобрување на политиката, како и на поповолните надворешни услови (на пример, прекинот на регионалните конфликти).

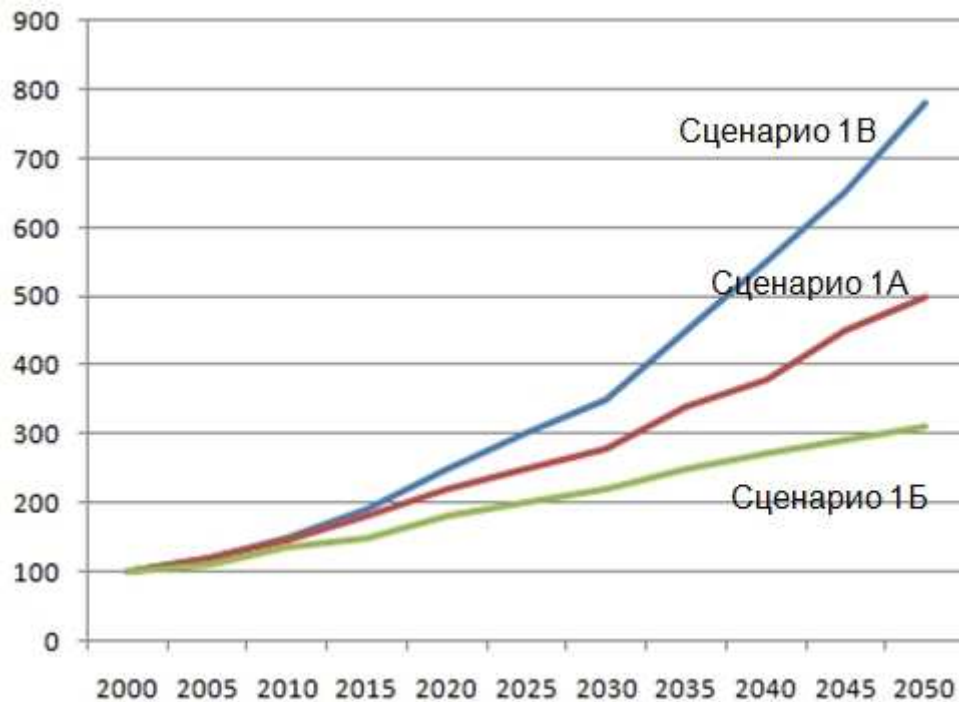
Во понатамошната фаза, растот добива замав благодарение на се подобрите институционални решенија и подобрата политика, што може да произлегува од искуствата и знаењето насобрани во текот на учењето преку дејствување и на позитивното влијание на напредувачката демократизација.

Високата стапка на растот прави стопанствата од таа група да преминуваат во категоријата на земји „кои го надоместуваат растојанието.“ Тоа значи дека стапката на растот во текот на целата деценија се одржува во границите од 4 до 6 проценти. Подоцна темпото на растот се намалува цели три децении, но сепак не паѓа пониско од стапката на растот на зејите кои одржуваат чекор, односно просечно осцилира околу 3 проценти.

Во текот на едно поколение, националниот доход, според тоа, расте речиси двојно, а во перспектива на две поколения, односно до 2050 г. може да порасне горе-долу петпати. Многу јасно, тука зборуваме за реалните вредности. Сепак, ако се земе предвид полето на флукуацијата на темпото на растот, резултатот одразен во сценаријата 1Б и 1В може да биде многу подобар или полош отколку во случајот на базичното сценарио 1А (Графикон 2).

Сценаријата од овој тип се веројатни во земјите коишто и понатаму се карактеризираат со кривост на макроекономските основи, низок квалитет на институциите, доцнење на структурните реформи, неконсеквентна политика на

на развојот, делумно понеповолната геополитичка положба .Можат да бидат и засегнати (директно или индиректно) од последиците на локалните тензии и конфликти.На пример, земјите како Таџикистан, на теренот на поранешниот СССР, или Романија, во Централноисточна Европа, се чини дека се доближуваат во извесен степен до тие сценарија.

Графикон 1

Алтернативни патишта на растот во перспектива на 2001 – 2050 г.

Shart 1

Alternative way of stature in perspective to 2001 – 2050.

Сепак, иднината ќе донесе многу мутации кои ќе предизвикат реалната слика да испадне уште подиференцирана. Во секој случај, овие држави можат да тргнат по патот на забрзаниот раст во подоцнежна фаза, само доколку успеат, благодарение на адекватната политика, да ги елиминираат разните структурни и инвестиционални тесни грла кои го ограничуваат нивниот растежен потенцијал.

6.2 Современиот модел на развојот

Многу од постсоцијалистичките држави не заостануваат толку многу во однос на земјите со највисок БНП по жител, колку што тоа можат да го сугерираат самите податоци кои се однесуваат на големината на бруто националниот доход. Тој единствено го означува тековниот проток и не ги одразува другите аспекти на развојот кои имаат суштинско значање за нивото и квалитетот на животот.

Во земјите во транзиција, низок е реонот на неписменоста, додека, пак, процентот на младината која учи во средни школи е исто толку висок колку и во развиените индустриски држави. Ова има суштински импликации за во иднина, бидејќи укажува на добриот квалитет на човечкиот капитал, а според тоа и на развојниот потенцијал, којшто една соодветна политика би требало наполно да го разработи.

Количествениот раст може да се третира како линеарен процес, додека, пак, тоа не може да се каже за општествено-стопанскиот развој. Карактерот на последниов суштински се менува во ерата на глобализацијата и експлозијата на информатичките технологии. За неговата еволуција придонесуваат и вредностите на граѓанското општество кои исто така се менуваат.

На подолг план, ќе се промени современиот модел на развојот, а следствено на ова, на еволуција ќе мораат да подлежат и мерилата на нивото на развојот. Тие, во голем степен, ќе го земаат предвид квалитетот на човечкиот капитал, состојбата на природната околина, пристапот до добрата на културата и природата, густината на населението на градските територии и други фактори, коишто не ги зема предвид показателот на БНП.

Извесни позиции, кои досега беа земени предвид во БНП, придонесувајќи со самото тоа, за подигнување на статичното ниво на животот, во извесен момент може да бидат признаени како пречки во реализацијата на таа цел. Затоа, изедначувањето на нивоата на развојот може да потрае и пократко отколку што би произлегувало од проценката, извршена низ призмата на големината на БНП. И покрај тоа, токму оваа категорија секогаш ќе биде клучен фактор којшто ќе одлучува за нивото на животот во даденото стопанство, и ќе биде вистинска основа со која може да се гради индивидуалната благосостојба.

Табела 2

**Година на постигнување на нивото на развојот на високоразвиените земји
во зависност од патот на развојот**

Table 2

**The year to fasten to level of development on the highprogress worlds in
dependet of the way on evolution**

	БНП р/с во 2000	година на постигнување на 30 000 долари БНП р/с		
	во долари од 1995 според паритетот на куповната моќ			
		Лидери	Оние што го надоместуваат растојанието	Оние што одржуваат чекор
Албанија	1.569	2041	2060	2100
Ерменија	3.009	2032	2047	2078
Азербејџан	2.101	2037	2055	2090
Белорусија	5.238	2024	2036	2059
Бугарија	3.930	2028	2042	2069
Хрватска	8.484	2017	2026	2042
Чешка	9.699	2016	2023	2038
Естонија	9.606	2016	2023	2038
Македонија	3.017	2032	2047	2077
Грузија	2.099	2037	2055	2090
Унгарија	8.525	2017	2026	2042
Казахстан	2.576	2034	2050	2083
Киргистан	2.279	236	2053	2087
Летонија	6.681	2021	2031	2051
Литванија	3.872	2028	2042	2069
Молдавија	1.805	2039	2058	2095
Полска	7.575	2019	2028	2047
Романија	3.124	2031	2046	2076
Русија	4.654	2026	2038	2063
Словачка	8.707	2017	2025	2041
Словенија	1.802	2010	2014	2024
Таџикистан	770	2051	2975	2124
Туркменистан	3.004	2032	2047	2078
Украина	2.357	2035	2052	2086
Узбекистан	2.681	2034	2048	2082
Југославија	2.108	2037	2055	2090

**Извор: БНП р/с (*per capita*) во 2000 г. според пресметките наPlanEcon
1999a и 1999b.**

Доколку се третира преломот на илјадалетијата како стартен пункт во процесот на изедначување на нивоата на развојот, сите опишани околности доведуваат до тоа, доколку воопшто дојде до таков момент, тоа изедначување на нивото на националниот доход и производството на одделни постсоцијалистички држави со развиените земји, да се случи во многу различни години.

Сепак, самото постигнување на моментното ниво на БНП на светскиот врв, во разумно време, би било големо постигнување. А, пак, во која година може да се случи тоа – и дали една таква година воопшто ќе дојде – зависи од патот на развојот на дадената земја: дали таа ќе се најде меѓу „лидерите“, или пак само „ќе одржува чекор“ „Пипавите“, се разбира немаат шанси (Табела 2).

Од гледна точка на изедначување на нивоата, - тоа значи и подобрување на животниот стандард на општествата – поразумно би било одржувањето на стабилно, и притоа релативно високо темпо на раст, а не обид тоа да се максимализира во еден однапред претпоставен период, којшто ќе заврши можеби и порано отколку што се очекува.

Во вториов случај – со оглед на опасностите поврзани со ситуацијата и ризикот од дестабилизација на стопанството, што значи намалување на темпото на растот, па макар и на неколку години – крајниот резултат може и да не биде толку поттикнувачки.

Со други зборови, подобра стратегија е надоместувањето на доцнењето, релативно рамномерно цело време, отколку останување, и за момент, во кругот на лидерите по цена на доцно опаѓање од врвот и преместување во наредната група.

Според ова, сите патишта на развојот покажуваат колкаво растојание останува да се надомести, за да се ликвидира јазот во нивото на развојот, којшто настанувал со векови и , за жал, уште повеќе се проширил во текот на последната деценија, кога постсоцијалистичките преобразби на поредокот добија премногу хаотичен карактер. Може да се покаже дека во извесни случаи ќе треба, не половина век, туку неколку следни векови за да се ликвидира тој јаз до крај.

Глава 2

МЕЃУНАРОДНАТА ПОЛИТИЧКА ЕКОНОМИЈА ВО ДОБА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

Меѓународната политчка економија (ИПЕ) се однесува на заемното дејство на економијата и политиката во светските работи. Главното прашање на ИПЕ е: што ги води и објаснува настаните во светската економија. За некои луѓе, овде станува збор за борбата на „државите против пазарите“. Сепак, тоа е погрешно. „Пазарите“ во светската економија не се како локалните улични пазари на кои сите работи може отворено и еднакво да се тргуваат и разменуваат. Исто така, политичарите не можат да управуваат со глобалната економија колку што сакаат.

Светските пазари, локални фирми и мултинационални корпорации кои тргуваат и инвестираат во нив се поделени по слоеви на правила, норми, закони организации, па дури и навики. Политичките изучувачи, сите карактеристики на системот сакаат да ги нарекуваат институции. Меѓународната политчка економија се обидува да објасни што е она што ги создава и што ги одржува институциите и какво е влијанието што го имаат институциите врз светската економија.

Од седумдесеттите години на минатиот век, ИРЕ продолжи да напредува како клучен предмет на меѓународните односи. Како што ќе дознаеме подоцна, глобализацијата и нејзините причини и ефекти врз државите, и меѓународната соработка и институциите станаа подефинирачки карактеристики на меѓународните односи. Со завршувањето на Студената војна прекинаа голем дел од геостратешките аспирации и влијание кое Западот го уживаше.

Исто така, избувнувањето на племенски, религиски и етнички конфликти на робовите од Европа (во поранешна Југославија) како и во Африка (како, на пример, Руанда), во Азија (Индонезија) и на Средниот Исток ги принуди аналитичарите поубаво да ги проучат врските помеѓу сиромаштијата, економската стагнација и задолженоста на државите од една страна, и внатрешните конфликти од друга. На крај, завршувањето на Студената војна ги турна меѓународните институции на сцената. Обединетите нации, Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), Светската банка, и новосоздадената

Светска трговска организација (СТО) станаа важен фокус на студијата и вниманието, обезбедувајќи понатамошни материјали за изучувачите на ИПЕ кое се занимаваат со испитување на причините, детерминантите и влијанието на меѓународните институции и соработката помеѓу државите во економијата.

7. ПОСТВОЕНА СВЕТСКА ЕКОНОМИЈА

Институциите и рамката на светската економија, своите корени ги влечат од планирањето нов економски поредок кој се случил за време на последната фаза од Втората светска војна. Во 1944 година, креаторите на политиката се собрале во Бретон Вудс во САД за да одлучат како ќе решат два многу сериозни проблеми. Прво, тие требало да се осигураат дека Големата депресија од триесеттите нема да се повтори. Со други зборови, тие требало да најдат начин да обезбедат стабилен глобален монетарен систем и систем за отворена светска трговија. Второ, требало одново да ги изградат економиите во Европа кои биле разрушени од војната.

7.1 Планирањето на поствоената економија и избегнување на уште една голема депресија

Големата депресија била поттикната, ако не и предизвикана под влијание на „протекционистичката“ економска политика. Кон крајот на дваесеттите и триесеттите години од минатиот век, владите насекаде низ светот се обидуваале да се заштитат од економската криза преку поставување трговски бариери и девалвирање на своите валути. Секоја земја верувала дека ако го направи тоа на некој начин, ќе ја задржи својата економија на површината додека сите соседни економии ќе пропаднат. Големата депресија покажала дека ова не функционира. Кон крајот на Втората светска војна, предизвик било да се создаде систем кој ќе го спречи ова, посебно ако се обезбеди:

- Стабилен девизен курс;
- Резервни средства или пресметковни средства (како што е златниот стандард);
- Меѓународни текови на капитал можат да се контролираат;

- Достапноста на краткотрајни заеми на земји кои се соочуваат со времена криза на платниот биланс;
- Правилата да се остави економијата отворена за трговија.

7.2 Институциите од Бретон Вудс: ММФ и Светската банка

И Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка биле создадени во 1946 година по воените преговори кои се одржале во Бретон Вудс во САД со база (спротивни едни на други) во Вашингтон.

ММФ бил создаден за да промовира меѓународна монетарна соработка и решавање на меѓувоените економски проблеми, иако неколку од овие функции завршија кога системот на Бретон Вудс се распадна во 1971 година.

Во ММФ моментално членуваат 185 земји, и секоја од нив придонесува со квота од ресурси за организацијата (пропорционално на големината на нивната економија), кои исто така го одредуваат процентот на гласачки права и количината на ресурси до кои тие ќе имаат автоматски пристап.

Од осумдесеттите, ММФ стана институција која нуди финансиска и техничка помош за економиите во развој и транзиција. Условите според кои државите добиваат помош се владите да се согласат да извршат специфични „услови“ или политички реформи, наречени условност (www.imf.org).¹¹

Тоа што сега го нарекуваме Светска банка започнало како Меѓународна банка за обнова и развој (МБОР), агенција која ќе ја потомогне реконструкцијата во Европа како и развојот во останатиот дел од светот. Оттогаш таа стана најголем светски извор на помош за развој, обезбедувајќи приближно 16 милијарди долари за заеми на годишно ниво за квалификуваните членки, преку МБОР, Меѓународната асоцијација за развој (МАР), Меѓународната финансиска корпорација (МФК) и Меѓународната агенција за гаранција на инвестициите (МАГИ). Исто како со ММФ, и Светската банка бара од членките на кои им дава заеми да поминат специфични реформи во нивната економија. Од неодамна, овде се вклучи барањето од владите кои зајмуваат да го покажат своето

¹¹ Меѓународен монетарен фонд – Меѓународна организација која нуди финансиска и техничка помош за економиите во развој и транзиција со своја интернет страна.

обврзување преку намалување на сиромаштијата во своите земји. Со исклучок на МАР (која се спонзорира преку донации), ресурсите на Светската банка доаѓаат од издавањето обврзници на големите пазари. Овие обврзници се поддржани од гаранции кои ги обезбедуваат владите кои им припаѓаат на институцијата. (www.worldbank.org).¹²

7.3 „Системот од Бретон Вудс” и неговото уривање

На конференцијата во Бретон Вудс во 1944 година било договорено валутите на сите земји да бидат фиксирани на одредена вредност. Тие биле фиксирани според доларот, и американската влада ветила дека ќе ги претвори сите долари во злато и тоа 35и по унца. Со други зборови, курсните листи биле зацврстени според стандардот долар-злато. Според системот од Бретон Вудс, секоја земја која сакала да ја промени вредноста на својата валута морала да се обрати до ММФ за дозвола. Резултат од тоа биле многу стабилни и непроменливи девизни курсеви.

Во август 1971 година американската влада објави дека ја суспендира променливоста на доларот за злато за 35и по унца. Со ова се отстрани златото од стандардот долар-злато и се отвори патот за пораст на големите валути, наместо да останат на фиксни вредности. САД во август 1971 година исто така објавија дека додаваат десет проценти доплата на увозните такси (за да се подобри трговскиот биланс со скусување на увозите кои ја поплавуваа Америка и да се обидат да го задржат одливот на долари кон остатокот од светот), притоа навраќајќи се на идеалот од Бретон Вудс за одржување на отворена трговија во време на економски тешкотии.

Една деценија по уривањето на системот Бретон Вудс, водечките академици дебатираа околу тоа дали промената одрази загуби во силата на САД, или, всушност претставуваше тест за нејзината моќ. За некои уривањето на системот беше тест за американското раководство: американската власт го сруши БВ системот за да ја зголеми својата слобода за економско и политичко

¹² Светска банка – Меѓународна организација посветена на финансирање, обезбедување совети и истражување за земјите во развој со цел да им се помогне да остварат економски напредок со своја интернет страна.

дејствување. Други, пак, сметаа дека САД го изгубиле капацитетот да го одржат системот, но објаснуваат дека режимот секако ќе преживее и без владетелот. Во центарот на дебатата имаше несогласување околу тоа дали соработката во меѓународната политичка економија зависи од тоа дали една држава е способна и сака да постави и да спроведе правила на игра, а силите би се отповикале и би се приспособиле на тие правила.

7.4 Поствоениот систем на трговија, ГАТТ и СТО

Општиот договор за трговија и царина (ГАТТ) бил привремен договор потпишан во 1947 година со очекување дека ќе биде преземен од некоја меѓународна трговска организација. Постојана трговска организација не беше создадена до 1994 година, и четири децении привремениот ГАТТ продолжи да постои како аранжман меѓу „договорените страни“ поддржани од мал секретаријат со седиште во Женева и со минимален буџет.

Во суштина, ГАТТ беше форум за трговски преговори, со бројни фази на разговори на Кенеди од 1962-1967, каде се направија проби за намалување на трговските бариери помеѓу индустријализираните земји. Сепак, кога протекционизмот исчезна во седумдесеттите, ГАТТ се покажа немоќен да постави ограничувања за моќните членки како САД и европските земји од забрана за трговија (на пример, Спогодбата за текстил и облека од 1974 година со која се забрануваше извоз на текстил) и прекршување на многу исклучоци и мерки за заштита напишани во спогодбата.

ГАТТ исто така функционираше и како форум за помирување на конфликти (т.е. поддршка за трговските правила). Сепак беше и бавен и немоќен во оваа смисла, ограничен со потребата за консензус околу секоја одлука што се однесува на конфликтите. ГАТТ беше заменет со Светската трговска организација (СТО), како резултат на договорите постигнати во последниот круг разговори на ГАТТ, Урагувајскиот круг (1986-1994). СТО беше основана на 1 јануари 1995 година, а нејзини функции беа: спроведување на трговски спогодби на СТО; да биде форум за трговски преговори; да се справи со трговските несогласувања; да ги надгледува државните трговски политики; да обезбеди техничка поддршка и обука за земјите во развој; и да соработува

со другите меѓународни организации. Таа е лоцирана во Женева со секретаријатски персонал од 500 луѓе.¹³

8. ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ И НОВИТЕ ПРИСТАПИ КОН IPE

Многу позастарен начин на објаснување на конкурентните пристапи кон IPE е да се подели предметот на либерални, меркантилистички и марксистички традиции. Овие етикети се уште корисно ги опишуваат различните економски традиции, од кои секоја беше посебно морално и аналитичко гледиште на глобалните економски односи.

8.1 Традиционалните пристапи кон IPE : либерален, меркантилистички и марксистички

Либералниот пристап смета дека светската економија има потенцијал да стане недопрено место за глобален пазар во кој слободната трговија и слободното движење на капиталот им даваат облик на политиките на владите и на економските актери. Редот ќе се постигне со „невидливата рака“ на конкурентноста на глобалниот пазар.

Меркантилистичката традиција ја гледаат светската економија како арена на меѓудржавен натпревар. Светската економија е таква во која државите се обидуваат да го максимизираат своето богатство и независност vis-à-vis другите држави. Редот се постигнува само онаму каде што постои рамнотежа на моќта или хегемонија.

Марксистичкиот пристап смета дека светската економија најдобро се опишува како арена на капиталистички натпревар во кој класите (капиталистите и работниците) и општествените групи се во постојан конфликт. Капиталистите (и државите во кои се базирани) се водени од потрагата по профити, и редот се постигнува само онаму каде што успеваат да ја добијат покорноста на другите.

¹³ Светска трговска организација – Меѓународна организација која има поширока агенда, и ги покрива услугите, интелектуалната сопственост, инвестициите и трговијата со стоки, основана 1995 година со седиште во Женева со своја интернет страна.

8.2 Нови пристапи кон ИПЕ

Меѓународната политичка економија сега е предмет на методолошка дебата околу тоа како изучувачите најдобро можат да ги објаснат политиките и исходите во ИПЕ. Во суштина оваа дебата се однесува на тоа дали можеме да сфатиме кои се приоритетите и интересите на државите. Ќе претставиме неколку нови пристапи кон ИПЕ, а тоа се:

- *Институционалистички*

Институционалистите ја гледаат светската економија како арена за меѓудржавна соработка. За нив клучни актери се владите и институциите на кои им доделуваат моќ, а клучните движечки сили како рационален избор на ниво на држава поттикнато од потенцијалните придобивки од соработката. За институционалистите клучниот услов за создавање ред е постоењето на внатрешни институции кои овозможуваат соработката да продолжи.

- *Политичко-економски*

За политичките економисти, светската економија се карактеризира со конкурентност помеѓу стекнатите интереси во различните видови држави и клучните актери се лоби групи создадени во рамките на домашните економии на државите. Клучната движечка сила е рационалниот избор на ниво на групи во домашната економија кој одговара на промените во меѓународната економија. Политичките економисти не се занимаваат со поставување теории за условите кои се неопходни за меѓународниот поредок.

- *Негорамшијански*

За негорамшијанците светската економија е сеопфатна структура од знаење, идеи и институции која ги одразува интересите на доминантните актери и во која се одвива натпреварот. Тие сметаат дека структурата на самиот систем е витална за разбирањето на идентитетите и приоритетите на актерите. Клучната движечка сила на системот е капиталистичкиот натпревар, кој е ограничен со потребата на силните да ја добијат поддршката од послабите. Доминантноста на една држава е недоволен услов за меѓународниот поредок. Владејачите бараат контрола врз структурите на знаењето како и на идеите.

9. ГЛОБАЛИЗАЦИСКАТА ДЕБАТА ВО ИПЕ

Природата и влијанието на глобализацијата се предмет на темелната дебата во рамките на ИПЕ и во делови од меѓународните односи. Во ИПЕ се поставени неколку конкретни барања за глобализацијата. На пример, додека некои изучувачи сметаат дека глобализацијата не е ништо ново, други велат дека глобализацијата драматично ја намалува улогата на државата. Постојат и такви кои велат дека глобализацијата ги поттикнува нееднаквостите и воведува уште поне еднаков и неправеден свет. За да се најде смисла во овие различни аргументи, и доказите кои се наведени како нивна подршка, вреди да се размислува за пристапите кон ИПЕ кои беа покриени во претходните делови, зашто тие помагаат при спознавањето на клучните разлики кои ги истакнуваат спротивставените толкувања на глобализацијата.

9.1 Четири аспекти на глобализацијата

Терминот глобализација се користи за барем четири групи на сили или процеси во светската економија, а тоа се:

- *Интернационализација*

Интернационализацијата го опишува порастот на трансакциите помеѓу државите одразен преку текот на трговијата, инвестициите и капиталот. Процесите на интернационализација се користеа и се обликувани од меѓудржавните спогодби за трговија, инвестиции и капитал како и од домашните политики кои му овозможуваат на приватниот сектор да водат преговори и настрана.

- Технолошката револуција

Технолошката револуција е вториот аспект на глобализацијата кој го опишува ефектот од новата електронска комуникација која им овозможува на фирмите и другите актери да дејствуваат глобално со многу помал обзир за локацијата, далечината и границите.

- Детериторијализација

Еден ефект од технолошката револуција е да се забрза процесот на

детериторијализација кој се однесува на слабеењето на влијанието на територијалните места, далечини и граници преку кои луѓето заеднички се препознаваат и бараат општествено признавање. Ова овозможува проширување на глобалното граѓанско општество, но истовремено и проширување на глобалниот криминал или терористичките мрежи.

- *Либерализацијата*

На крај, либерализацијата ги објаснува владините политики кои ја намалуваат улогата на државата во економијата, преку укинување на трговските царини и бариери, олеснување и отворање на финансискиот сектор за странски инвеститори, како и приватизација на државните компании.

9.2 Глобализацијата и улогата на државата во светската економија

Од аспект на ставот, дали глобализацијата ја намалува улогата на државата во светската економија постојат две спротивставени гледишта:

Глобалисти

„Се појавува глобална економија” тврдат оние кои го опишуваат светот во кој повеќенационалната трговија, производството, инвестициите и финансиите многу полесно се движат во и надвор од земјите. „Глобалистите” ни кажуваат дека, како резултат на тоа, владите и државите го губат својот капацитет да ги контролираат економските интеракции. Ова е делумно поради тоа што квантитетот и брзината на тековите им отежнуваат на владите да ја регулираат трговијата, инвестициите и капиталот.

Исто толку важен е и фактот дека фирмите и инвеститорите многу лесно можат да го пренесат бизнисот на друго место. Ова им става ограничувања на владите кои се обидуваат да ги задржат старите и да ги поттикнат новите инвестиции. Аргументот овде е дека модерните бизниси без обврски, ќе си одат од една земја ако владата не се обиде да ги либерализира политиките кои носат заедничка профитабилност и флексибилност.

Од оваа причина владите се под притисок да ги намалат каматите и да ги намалат државните трошоци за здравство, образование, пензии и т.н. кога станува збор за регулирање на меѓународниот бизнис, владите обично им

овозможуваат на инвеститорите сами да ги постават правилата и овие приватни актери го прават тоа и покрај новите приватни меѓународни мрежи и саморегулаторни агенции. Кога ќе се земе во целина, државите ја губат моќта во глобалниот економски поредок во кој државните граници и владите не се толку влијателни. Ова на крај е искористено од оние кои го толкуваат од „либерална“ почетна точка.

Скептиците

Има многу скептици кои му се спротивставуваат на гледиштето за „глобалната економија“ и кои ги означуваат недостатоците во аргументот и доказите предложени од оние кои сметаат дека државата ја губи моќта. Идејата дека земјите се под притисок да ги намалат каматите и да ги смалат трошоците е нападната од страна на изучувачите кои ги испитуваат податоците на индустријализираните земји и покажуваат дека доказите не го подржуваат ова тврдење. Доказите не покажуваат ниту дека мултинационалните претпријатија (MNE) ги пренасочуваат инвестициите кон региони каде има поевтина работна сила и пониски камати.

Современите истражувања, пак, во вистинските шеми на инвестирање во MNE откриваат дека во новата економија која се потпира на знаења, факторите како достапност на квалификувани и полуквалификувана работна сила, добра инфраструктура, како и блискост до пазарот се клучни состојки за изборот на локацијата. Заклучокот од овие докази е дека улогата на државите не опаѓа. Спротивно на тоа, државите и владите исто така имаат битна и суштинска улога за одигрување во успешната економија.

9.3 Нови ограничувања на државите

Додека скептиците прават дупки во некои од аргументите за опаѓањето на моќта на државите пред глобалните мултинационални претпријатија, се појавуваат други аспекти на глобализацијата кои ги ограничуваат сите држави. Посебно, фактот дека милијарди долари можат да се прелијат – или да се одлијат – од државата преку ноќ поставува ново ограничување за монетарната политика и отвара нови рани во финансиските сектори на сите земји.

Со други зборови, владите мора да бидат многу внимателни при управувањето со каматните стапки и управувањето или менувањето на девизниот курс. Исто така, потребни им се и огромни домашни банкарски и финансиски системи за да ги издржат нападите или рецесијата на големиот одлив на капиталот. Казната за слабата политика е директна и уништувачка. Како што покажа Азиската финансиска криза во 1997 се смета дека, не е само казнетата земја онаа која ја поднесува кризата. Финансиската криза во Азија ја покажа потенцијалната ранливост на сите држави од масивните приливи и одливи на капитал. Исто така истакна дека некои држави страдаат од влијанието на глобализацијата повеќе од другите.

9.4 Влијанието на глобализацијата врз различните видови држави

Азиската криза покажува дека државите имаат различни капацитети да одговараат на глобализацијата. Иако сите држави во регионот беа засегнати од кризата, нивните одговори налагаат дека некои имаа поголем избор или „суверенитет“ од другите. Индонезија, Тајланд и Кореја се обратија за помош кон ММФ која беше условена со многу политики кои во најголем дел беа дефинирани во Вашингтон. Иако глобалистите и скептиците ги третираат сите држави како еднакви во своите аргументи за глобализацијата, за ова вреди да се запрашаат.

Еден начин на размислување за влијанието на глобализацијата е да се направи разлика помеѓу силните и слабите држави. До екстремни краишта, силните држави се оние кои им даваат облик на правилата и институциите кои ја овозможуваат глобалната економија: ние веќе го видовме начинот на кој американските политики го обликуваат создавањето, имплементирањето и распаѓањето на системот од Бретон Вудс.

Поошт опис на силните држави е дека тие можат да ги контролираат – до одреден степен – природата и брзината на својата интеграција во светската економија. Во оваа категорија можеме да ги сместиме не само релативно силно индустријализираните земји туку и земјите во развој како Бразил, Малезија, Чиле, Ирак и Иран. Во сите овие случаи глобализацијата има силно влијание, како што е евидентно со реконструирањето на националните и приватните

индустрии во индустријализираните земји,минатата деценија со економската либерализација во Бразил, и на радикално поразличен начин, преку меѓународните принудни интервенции во Ирак.

Сепак, во исто време, во секоја од овие земји постоеја високи заштитни бариери во важни делови од економијата, и сериозни дебати за контролата на капиталот и регулирање на меѓународниот капитал.Капацитетот на овие земји да ја контролираат својата интеграција во светската економија е зависен во однос на нивната големина, ресурси, геостратешки предности, како и економската моќ.Сепак, се чини дека е поврзано со нивната национална идеологија и со домашната моќ на земјата.

Една работа која е заедничка за сите „силни држави“ е дека тие со еднаква суровост ја штитат својата независност во економската политика, надворешната политика, човековите права и безбедносните прашања.

Спротивно на ова,пак, „слабите држави“ имаат недостаток од избор во нивните меѓународни економски односи.Тие имаат мало или воопшто немаат влијание врз создавањето или спроведувањето на законите во системот, со оглед дека имаат мала контрола врз својата интеграција во светската економија.На пример, по должничката криза во осумдесеттите, многу „слаби држави“ ги отворија своите економии, се либерализираа, и ги укинаа рестрикциите повеќе како резултат на принудна либерализација отколку како демократски политички избор.

Во деведесеттите, ова продолжи со она што економистите го нарекуваа присилна хармонизација, додека, на пример, во случајот со трговските преговори за интелектуалната сопственост, земјите во развој беа принудени на спогодба според која се пренесоа „милијарди долари“ вредни профити од монополите од сиромашните во богатите земји под маската на заштита на правата на сопственост на научниците.

Разликувањето помеѓу државите според нивниот капацитет и облик и одговорот на глобализацијата е клучно во анализирањето на ИПЕ.Примерот со меѓународниот финансиски систем покажува дека некои држави, посебно САД, се создавачи на правилата во светската економија, додека послабите држави се спроведувачи на тие правила.

10 МЕЃУНАРОДНОТЕ ИНСТИТУЦИИ ВО ГЛОБАЛИЗИРАЊЕТО НА СВЕТСКАТА ЕКОНОМИЈА

Видовме дека глобализацијата ја зголемува меѓусебната зависност на државите, исто така ја зголемува и глобалната меѓусебна поврзаност, како и капацитетот на некои држави да извршат влијание врз други. Глобализацијата ги зголемува предизвиците со кои се соочуваат сите актери во светската економија: државите, фирмите, транснационалните фактори и меѓународните организации. Силните држави се обидуваат да ги обликуваат институциите за да управуваат со финансиските кризи, силните НВО и глобализирачките фирми.

Слабите држави се обидуваат да ги преживеат опасните и променливи економски околности. Заедничка за сите земји е потрагата по поголема стабилност и предвидливост, иако владите не се согласуваат околу тоа како и каде тоа може да се постигне. Но сепак, факт е дека во последните години буквално секоја држава во светот се приклучи барем на една регионална трговска групација и дава значење на потрагата по нови начини да се управува со глобализацијата.

10.1. Конкурентни гледишта за меѓународните институции

За да можеме подетално да утврдиме каква улога меѓународните институции може да одиграат во управувањето со новите проблеми и предизвици кои произлегуваат од глобализацијата, ќе ги претставиме следните гледишта, а тоа се:

- *Институционалистичко гледиште*

Институционалистите (или неолибералните институционалисти) ни кажуваат дека државите ќе создаваат институции за да ги постигнуваат придобивките преку политичка координација и соработка. Ова не значи дека посилните држави во системот секогаш ќе ги почитуваат правилата. Под одредени услови, институционалистите сметаат дека државите ќе се согласат да бидат врзани под некои правила, норми или одлуки за меѓународни организации. Тоа не значи дека најмоќните држави во системот секогаш ќе ги почитуваат правилата. Наместо тоа, институциите влијаат на меѓународната

политика зашто отвараат нови причини за соработка, им дозволуваат на државите да ги дефинираат своите интереси на покооперативен начин, ги потпомагаат преговорите помеѓу државите и се сложуваат околу заедничко усогласени правила и стандарди.

Институционалистичкото гледиште нуди причини за одреден вид на оптимизам околу улогата која меѓународните институции ќе ја играат при управувањето со глобализацијата. Институциите ќе преминат низ многу празнини и неуспеси во функционирањето на пазарите, и ќе служат како гаранција дека државите носат рационални и оптимални одлуки за соработка. Глобализацијата ќе биде управувана од постојните институции и голема е веројатноста да се појават нови институции. Глобализацијата управувана на овој начин ќе даде гаранции дека светската економија се движи кон либералниот модел и дека од тоа ќе добијат и силните и слабите држави.

- *Реалисти*

Реалистите не се согласуваат со институционалистите. Реалистите ја отфрлуваат идејата дека институциите се создаваат главно како решение на универзалните проблеми или неуспесите на пазарот. Тие сметаат дека меѓународните институции и организации секогаш ќе ги одразуваат интересите на доминантните држави во системот. Кога овие држави посакуваат да ги координираат политиките со другите, тие создаваат институции. Кога ќе се создадат, овие институции нема да го променат начинот на кој државите ги дефинираат и бркаат своите интереси. Институциите ќе бидат ефективни се додека не ја намалуваат силата на доминантните држави vis-a-vis другите држави.

За реалистите, соработката и институциите се многу ограничени од калкулациите за моќта. Ако потпише спогоба или создаде меѓународна организација, моќната држава не мора по секоја цена да биде врзана за неа. Всушност, ако стои на патот на интересите на државата, моќната држава едноставно може да ја отфрли институцијата. Во таква ситуација, импликациите од глобализацијата и нејзиното влијание врз слабите држави се прилично безмилосни. Меѓународните институции, вклучително и организациите како што се ММФ, Светската банка, СТО, Г8 и ЕУ, можат да управуваат со глобализацијата, но во интерес на нивните најмоќни членки. Институциите само

ќе се приспособат на потребите и интересите на послабите земји додека со тоа не ја намалуваат доминантната улога на моќните држави. Од реалистичка перспектива, следи дека антиглобализациските демонстранти имаат право да тврдат дека меѓународните институции не работат за интересите на сиромашните земји во развој. Сепак, реалистите се исто толку сигурни и дека таквите протести малку ќе придонесат.

- *Конструктивистите*

Конструктивистите ја отфрлаат идејата дека институциите се одраз на „рационалните“ пресметки на државите или во меѓудржавните натпревари или како дел од преметката за долгорочна економска предност и придобивка од соработката. Всушност, конструктивистите ја отфрлаат идејата дека државните интереси се објективно дефинирани и фиксирани. Наместо тоа, тие сметаат дека интересите на државата се засегнати од нејзиниот идентитет како држава и дека и интересите и идентитетот се под влијание на општествената структура на интеракциите, нормативните идеи и верувања. Ако не можеме да кажеме дека државите имаат посебен идентитет или интерес пред нивните интеракции, тогаш погрешно е и мислењето на институционалистите дека институциите се создаваат како рационален одговор на потребите на пазарите, трговијата, финансиите и слично.

Конструктивистите ги обележуваат актерите и процесите вклучени во глобализацијата, кои се запоставени во гледиштата на реалистите и институционалистите и кои имаат важни последици за институциите. На пример, демонстрантите против СТО, ММФ и Светската банка може да се сфатат како дел од тековниот дијалог кој влијае на државите на неколку начини. Меѓународното внимание кон овие прашања ги става на агендата на меѓународните средби и организации. Со тоа исто така се врши притисок врз политичките лидери и се поттикнуваат лоби групите и притисоците да се создаваат во рамките на државата. Како резултат на тоа, верувањата, идеите и замислите за интересот на меѓународните односи се менуваат и со ова се менува вниманието, природата и функциите на меѓународните институции. За оваа гледиште, владеењето или управувањето со глобализацијата е обликувано од смеша од интереси, верувања и вредности за тоа како светот функционира и како треба да функционира.

Глава 3

ПОИМ, УЛОГА И ЕФЕКТИ НА ГЛОБАЛИЗИРАЧКАТА ЕКОНОМИЈА

Глобализацијата на светската политика меѓу другото подразбира и глобализација на економијата. Како што нагласува Нгаире Вудс, политиката и економијата се неразделни во општествените односи. Економијата не објаснува се, но ниту една претстава за светската политика не е соодветна доколку не ја истражува и економската димензија.

Економските аспекти на глобализацијата, се нагласени во безброј дискусии за неа. На пример, Милтон Фридман, економист добитник на Нобеловата награда, вели дека стана можно „да се произведе одреден производ каде било, со ресурси од каде било, од страна на претпријатие сместено каде и да е, и тој производ да се продава насекаде“. Еден виш истражувач на Американ Експрес ја опиша глобалната финансиска интеграција од изминативе неколку децении како „крајот на географијата“.

Телата на глобалното устројство како што се: Банката за меѓународно порамнување (BIS), Групата осум (G8), Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), Организацијата за економска соработка и развој (OECD), Конференцијата за трговија и развој на Обединетите нации (UNCTAD), Групацијата на Светската банка (WBG) и Светската трговска организација (СТО), ја ставија економската глобализација на високо место на своите агенди.

Овие официјални кругови вообичаено го усвојуваат и охрабруваат трендот, а најголемиот број од нив имаат претставници во поединечните држави. Во меѓувреме, бројни општествени движења ги насочија своите критики на глобализацијата кон нејзините економски аспекти. Во своите анализи, тие ја претставуваат современата глобализација на трговијата и финансиите како главната причина за зголемената невработеност, за општиот пад на работните стандарди, зголемената нееднаквост и сиромаштија, финансиските кризи кои се повторуваат и уназадувањето на животната средина.

Сите тие оценки на различни начини се сложуваат дека економската глобализација е главно движење на современата историја. Вистина е дека обемот и влијанието на тој тренд напати се преувеличуваат. Па сепак, еднакво е неоправдано да се смета дека тврдењата за нова глобализирачка економија

се мит и 'празна слама', како што сметаат некои скептици. Впрочем, како и во најголем број други историски случувања, економската глобализација значи едно замрсно заемно дејство на промени и континуитет.

11 ДЕФИНИЦИИ ЗА ГЛОБАЛИЗИРАЧКАТА ЕКОНОМИЈА

Една од клучните причини за несогласување во врска со степенот и важноста на економската глобализација се однесува на спротивставените дефиниции кои различни аналитичари ги применија врз идејата за глобалност. Во следниве три параграфи ќе повлечеме разлика меѓу три начини на кои општо се разбира глобализацијата на трговијата и финансиите:

- a.) минувањето на границите;
- b.) отворањето на границите;
- c.) надминувањето на границите.

Иако трите концепции донекаде се преклопуваат, во нив има и крупни разлики во смисла на нивниот акцент. Најголемиот број аргументи кои се однесуваат на економската глобализација предизвикаа поделба меѓу скептиците, кои го усвојуваат првото стојалиште, и ентузијастите, кои ја претпочитаат втората идеја. Меѓутоа, третото разбирање на глобалноста нуди еден пристап кој е пооргинален и кој открива повеќе.

12 ПРЕКУГРАНИЧНИ ТРАНСАКЦИИ

Аналитичарите често ја разбираат современата економска глобализација во смисла на зголемено прекугранично движење на луѓе, стоки, пари, инвестиции, пораки и идеи, па тоа поттикнува скептицизам во врска со самото значење на самиот процес. Од тоа стојалиште, глобализацијата се разбира како еквивалентна на интернационализацијата. Не се повлекува некаква важна разлика меѓу глобалните и меѓународните компании, меѓу глобалната и меѓународната трговија и глобалните и меѓународните пари, меѓу глобалните и меѓународните финансии. Разбрана на тој начин, економската глобализација не претставува ништо ново. Стопанската размена меѓу различни територијално-политички единици се одвивала со векови, во некои случаи и со милениуми.

12.1 Периоди на застапеност на прекуграничната економска активност

Пред повеќе од илјада години, прилично редовно се вршеле испораки меѓу Кина и Арабија, низ Јужна и Југоисточна Азија. Одредени кованици циркулирале низ поморска Југоисточна Азија во „прототипскиот монетарен режим“ од X век. Имало и пари кои биле во меѓународен оптек, на пример византискиот *солид* од V век натаму и муслиманскиот *динар* од VIII до XIII век. Банки со седиште во италијанските градови-држави имале (привремено) канцеларии по должината на трговските рути уште од XII век. Ханзеатската лига во XIV век и компаниите со седиште во Амстердам, Копенхаген, Лондон и Париз во XVII век одржувале прекуморски трговски испостави. Првите брокерски куќи со прекугранично дејствување се појавиле во XVIII век: Норе & Со. со седиште во Амстердам и Barings со седиште во Лондон.

Вистина, според одредени мерки, прекуграничната економска активност достигнала слични нивоа во доцниот XIX век како и сто години подоцна. Во однос на населението во светот во тоа време, степенот на трајна миграција, всушност, бил многу поголем од денес. Во однос на светското производство, прекуграничните инвестиции во производствени капацитети биле на приближно исто ниво пред почетокот на Првата светска војна и на почетокот на деветдесеттите. Меѓународните пазари на заеми и хартии од вредност исто така цветале во ерот на стандардот злато-стерлинг од 1870 до 1914 година.

Во рамките на тој режим, британската фунта, врзана за одредена вредност во злато, служела како глобална девиза и со тоа многу го олеснувала прекуграничното плаќање. Некои истражувачи тврдат дека во тие години, всушност, имало поголем тек на капитал меѓу државите одошто кон крајот на XX век. Во меѓувреме, обемот на меѓународната трговија растел во просек 3,4 проценти годишно во периодот 1870 – 1913 и достигнал вредност еквивалентна на 33 проценти од вкупното светско производство.

12.2 Од аспект на скептиците

За скептиците современата глобализирачка економија не е ништо ново. Тие сметаат дека во последниве неколку децении ние сме сведоци на еден

обичен раст на прегуграничната трговија и финансии, фази какви имало и пред стотици години.Згора на тоа, тврдат дека денешната економска глобализација може да се покаже како привремена, исто како што по 1914 година настапил еден нов бран на протекционизам кој ја заменил меѓузависноста која била во пораст во XIX век.Владите можат да ги спречат преуграничните текови доколку така сакаат, а националниот интерес може да наложи државите повторно да ги затегнат ограничувањата на меѓународната трговија, на патувањето, девизната размена и движењето на капиталот.

Скептиците велат дека современата економска глобализација не ни дава цврсти докази дека на државата и се заканува одумирање, дека слабее националната лојалност и дека им се ближи крајот на војните.Така,тие редовно тврдат дека таканаречените „глобални“ компании: (а) и натаму го вршат најголемиот дел од својата работа во матичната земја; (б) задржуваат силен национален карактер и национална верност; (в) и натаму се многу зависни од државите за успехот на своите потфати.

13 ТРАНСАКЦИИ НА ОТВОРЕНИ ГРАНИЦИ

Наспроти скептиците,подржувачите на современата глобализација на трговијата и финансиите обично ги дефинираат тие движења како долгорочна еволувија кон едно глобално општество.Според тоа второ разбирање,процесот на глобализацијата не е само продолжување на интернационализацијата,туку постепено отстранување наофицијалните ограничувања на трансферот на ресурси меѓу државите.Во светот кој е резултат на тоа, светот на отворени граници, глобалните компании ги заменуваат меѓународните компании, глобалната трговија ја заменува меѓународната трговија, исто така глобалните финансии ги заменуваат меѓународните финансии.

Од тоа стојалиште, глобализацијата е функција на либерализацијата, односно на степенот до кој низ светската економија слободно може да кружат артикли, комуникации, финансиски инструменти, основни средства и луѓе, без контрола наметната од страна на државите.Додека скептиците своите аргументи ги поткрепуваат со историското повторување на пропорционални податоци, глобалистите, пак, своите тврдења ги поткрепуваат со историската

промена на збирната статистика, а голем дел на тие податоци се навистина фрапантни. (Табела 3)

Табела 3

Некои показатели за современата економска глобализација (во милијарди американски долари)

Table 3

Another indicators for contemporary economic globalization (in millions American dollars)

Мерка (износи на светско ниво)	Претходно ниво	Скорешно ниво
Странски директни инвестиции	68 \$ (1960)	10 672 \$ (2005)
Извоз	629 \$ (1960)	10 159 \$ (2005)
Официјални девизни резерви	100 \$ (1970)	5028 \$ (2006)
Дневен промет на девизните пазари	100 \$ (1979)	1880 \$ (2004)
Банкарски депозити на нерезиденти	20 \$ (1964)	7876 \$ (1995)
Прекугранично распишување на заеми	9 \$ (1972)	1465 \$ (2000)
Прекугранични емисии на обврзници	1 \$ (1960)	1157 \$ (1999)
Емисии на евроакции	Воведено 1984	50 \$ (1995)
Прекугранично тргување со акции	10 \$ (1980)	120 \$ (1994)
Дневен обрт на финансиските деривати	Ниско пред 1980	1162 \$ (1995)

Извор: BIS, IMF,OECD,UNCTAD,WTO.

Глобалистите сметаат дека четириесетгодишниот меѓупериод на протекционизам (околу 1910 – 1950), всушност, е привремено скршнување од подолгиот историски тренд насочен кон градење на една интегрирана, единствена светска економија. Според нив, заострувањето на граничните контроли во првата половина на XX век беше една од главните причини за економската депресија, авторитарните режими и меѓународните судири од видот на светските војни. Наспроти тоа, отворената светска економија која се

раѓа (така сметаат глобалистите) ќе донесе благосостојба, слобода, демократија и мир за целото човештво. Од таа гледна точка која - вообичаено се нарекува неолиберализам – современата економска глобализација е еден траен универзалистички проект на модерноста започнат пред неколку векови.

13.1 Мерки за олеснување на прекуграничното движење на стоки

Во блиската историја навистина постои тренд на големо отварање на границите во светската економија. На пример, серијата на меѓудржавни спогодби во рамките на Општиот договор за трговија и царини (GATT) од 1948 година па наваму резултираше со големи смалувања на царинските давачки, квотите и другите мерки кои претходно го оптоваруваа прекуграничното движење на стоки. Просечните царински давачки за производи на Северот опаднаа од преку 40 проценти во триесеттите на помалку од 4 проценти во 1999 година. По Урагвајската рунда на мултилатерални трговски преговори (1986 – 1994), GATT се подведе под новата Светска трговска организација.

Таа институција има поголема надлежност над спроведувањето на постојните трговски договори, но и над отворањето нови патишта за либерализација, на пример во шпедицијата, на телекомуникациите, исто така и на инвестициските текови. Во меѓувреме и регионалните рамки во најголем дел од светот (во различна мера) ги отстранија формалните пречки на трговијата меѓу земјите. Охрабрена од таквата либерализација, прекуграничната трговија во периодот од 1950 до 1994 година растеше со годишна стапка од преку 6 проценти, односно речиси двапат повеќе од крајот на XIX век. Во тој период реалната вредност на вкупната меѓународна трговија се зголеми четиринаесет пати, додека растот на трговијата со производи беше дури и поголем: таа се зголеми дваесет и шест пати.

По 1950 год., границите се отворија и за паричните текови. Стандардот на злато-долар стана целосно оперативен со посредство на ММФ во 1959 година. Во рамките на тој режим, главните валути – особено американскиот долар – можеа да кружат низ целиот свет и да се менуваат за локални валути по фиксен девизен курс. На тој начин стандардот злато-долар во голема мера ја обнови состојбата од крајот на XIX век, кога стандардот беше злато-стерлинг.

13.2 Пораст на трансакциите на светските девизни пазари

Со развојот на режимот на променливи девизни курсеви, *de facto* од 1973 година, а официјално со посредство на ММФ во 1976 година, најголемиот број држави ги смалија или укинаа ограничувањата на увозот и извозот на националните валути. Во такви околности, просечниот обем на дневни трансакции на светските девизни пазари на големо нарасна од 15 милијарди американски долари во 1973 година на 1900 милијарди американски долари во 2004 година.

13.3 Ефекти од отварање на границите за инвестициските текови

Паралелно со либерализацијата на трговијата и движењето на пари меѓу државите, во изминатите децении сведочиме и на едно широко отварање на границите за инвестициските текови. Тоа се однесува и на директните инвестиции (односно основните средства, како истражувачки капацитети и фабрики) и портфолиските инвестиции (односно ликвидните средства како заеми, обврзници и акции).

Освен напливот на експропријации на Југот во седумдесеттите, државите вообичаено ги поздравуваа странските директни инвестиции (FDI) во својата надлежност во современата историја. Всушност, бројни влади активно привлекуваа странски претпријатија смалувајќи го данокот на добивка, смалувајќи ги ограничувањата на репатријацијата на профит, олабавувајќи ги стандардите на работни односи и животна средина итн. Од 1960 година па наваму, засведочивме умножување на таканаречените „меѓународни“, „мултинационални“, „транснационални“ или „глобални“ корпорации (поради тоа честопати се среќаваме со кратенките MNC или TNC).

Бројот на таквите компании порасна од 3500 во 1960 на 64000 во 2005 година. Збирниот капитал на FDI низ целиот свет порасна од 68 милијарди американски долари во 1960 година на 10672 милијарди во 2005 година. Значајна либерализација се забележува и во портфолиските инвестиции од седумдесеттите наваму. На пример, бројни држави денес им дозволуваат на нерезидентни да имаат банкарски сметки во банките во нивна надлежност.

Со друга дерегулација се укинати бројни правни ограничувања на сопственоста и тргувањето со акции и обврзници од страна на нерезидентни инвеститори. Законодавството ги смали и контролите врз учеството на странски банки, брокери и менаџери на фондови на финансиските пазари на државата. Како резултат на таквата дерегулација, финансиските институции од сиот свет се собраа во глобални градови какви што се: Хонгконг, Њујорк, Париз и Токио.

Со таквата либерализација, и како што се гледа од неколку статистички ставки од (Табела 3), нивоата на прекугранично банкарство и трговијата со хартии од вредност навистина се впечатливо зголемени од шеесеттите па наваму. Па така, поборниците на глобализацијата како либерализација, можат да тврдат контра скептиците дека границите се отворени повеќе од кога и да е.

13.4 Потребата од Мултилатерален договор за инвестиции

Сепак, некои важни официјални ограничувања на прекуграничната економска активност и натаму опстојуваат. Меѓу нив се и безброј трговски рестрикции и упорните контроли на капиталот во многу држави. Иако државите се на се, позитивно ги дочекуваат FDI, сеуште нема некаков мултилатерален режим за либерализација на инвестициските текови, режим кој би можеле да го споредиме со ГАТТ/СТО во однос на трговијата или ММФ во однос на парите. (Преговорите за Мултилатерален договор за инвестиции беа прекинати на крајот од 1998 година, иако државите склопија стотици билатерални договори за либерализирање на инвестирањето).

Покрај тоа, иако бројни влади во поновата историја олеснија многу визни ограничувања и отстранија бројни пречки за патувањето, но доселеничките контроли се исто толку строги колку што биле отсекогаш. Впрочем, голем дел од нив неодамна беа зајакнати. Во таа смисла, скептиците имаат право кога тврдат дека меѓународните граници и натаму си постојат и дека државите врз основа на своја одлука можат да ги отворат или затворат.

14 ПРЕКУГРАНИЧНИ ТРАНСАКЦИИ

Најголем број дебати кои се однесуваат на економската глобализација

се водат помеѓу скептиците и глобалистите, но сепак постои и едно трето разбирање, според кое, глобализацијата се однесува на процеси со кои општествените односи добиваат особини на отсуство на оддалеченост и граници, така што човечките животи се живеат во светот како единствено место. Според таа употреба, зборот „глобализација“ се однесува на една географска преобразба до која доаѓа кога збирот општествени услови ќе се одвои донекаде од територијалните простори.

Во рамките на тоа разбирање, глобализирачката економија е онаа економија во која урнеците на производство, размена и потрошувачка се повеќе стануваат независни од некаква географија на територијална оддалеченост и територијални граници. „Глобалната“ економска активност се простира на локации низ целата планета и се движи меѓу локации низ целата планета, не ретко за многу кратко време. Благодарение на авионскиот транспорт, сателитските врски, телекомуникациите, светските организации, глобалната свест (односно менталитетот кој планетата ја разбира како единствено место), голем дел од современата економска активност ги надминува границите. Во таа трета смисла, глобализацијата подразбира раст на една надгранична економија.

Глава 4

ГЛОБАЛНАТА ТРГОВИЈА И ГЛОБАЛНИТЕ ФИНАНСИИ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ РАБОТИ

15 ТРАНСГРАНИЧНО ПРОИЗВОДСТВО

Трансграничното производство се јавува кога еден единствен процес е распределен на различни локации, внатре во државата или низ повеќе држави. Глобалната координација ги поврзува истражувачките центри, проектантските одделенија, канцелариите за набавки, постројките за обработка на материјали, производствените погони, погоните за финализација на производот, потоа исто така, и производните ленти, операциите за контрола на квалитет, бироата за маркетинг и реклама, канцелариите за обработка на податоци, постпродажните

услуги итн. Трансграничното производство може да се спореди со производство кое е сосредоточено на една територија. Во второто, сите етапи на производствениот процес – од истражувањето до постпродажните услуги – се одвиваат во истата локална или државна единица. Со помош на глобалниот сорсинг, компанијата набавува материјали, состојки, машини, финансии и услуги низ целиот свет. При одредувањето на локациите, територијалната раздалеченост и границите играат второстепена улога, ако воопшто играат некаква. Впрочем, обидувајќи се да го максимизира профитот, претпријатието во кус период може неколку пати да ги менува локациите на одредени производствени етапи.

Она што денес е познато како глобални фабрики беше сосема непознато пред четириесеттите. Во преден план влегоа дури во шеесеттите, а се шират од седумдесеттите. Трансграничното производство се разви во производството на текстил, облека, моторни возила, кожени производи, спортска опрема, играчки оптички производи, електроника за широка потрошувачка, полупроводници, авиони и градежна опрема.

Со растот на глобалното производство, голем дел од таканаречените „трансфери“ на стоки и услуги, всушност претставуваа внатрешна трговија во трансграничната компанија. Кога полуготовите и готовите производи минуваат од една држава во друга, тие официјално се бројата како „меѓународно“ стопанство; па сепак, тие пред се се промет во рамките на една глобална компанија поскоро одошто меѓу државните економии. Конвенционалната статистика не ги мери трансферите внатре во претпријатијата, но оценките за тоа колку таквата трговија учествува во вкупната прекугранична трговија се во опсег од 25 до 40 проценти.

15.1 Предности на слободните економски зони

Голем дел од трансграничното производство (иако ни оддалеку сето) ги искористи таканаречените слободни економски зони, извознопреработувачки зони или слободни производствени зони. Во тие енклави, државните или локалните влади ги ослободуваат производствените погони и другите капацитети за надгранично производство од вообичаените увозни и извозни

давачки. Властите можат да обезбедат и други даночни олеснувања, субвенции и отстапувања од одредени прописи за работните односи и животната средина. Првата таква зона беше основана во 1954 година во Ирска, но најголемиот број беа основани по 1970 година, главно во Азија, Карибите и таканаречените *макиладори* по должината на границата меѓу Мексико и САД. Денес има неколку илјади слободни економски зони во повеќе од сто држави. Тие производствени центри, меѓу другото, се одликуваат и по тоа што многу зависат од женската работна сила.

16 ТРАНСГРАНИЧНИ ПРОИЗВОДИ

Голем дел од излезот во трансграничното и домашното производство доби еден навистина планетарен пазар во современата глобализирачка економија. Оттука, значаен дел од „меѓународната“ трговија денес, всушност, подразбира дистрибуција и продажба на глобални скоки, обично со некаков натсветски бренд. Потрошувачите низ целата планета го купуваат истиот производ во исто време. За пазарот, многу поважни од територијалната раздалеченост и границите се дизајнот, пакувањето и рекламата.

Како и другите аспекти на глобализацијата, и наттериторијалните пазари имаат подолга историја од што им се чини на бројни современи набљудувачи. На пример, Campbell Soup и Heinz почнале да стануваат одомаќени зборови на места низ целиот свет уште кон средината на осумдесеттите години од XIX век, веднаш по појавата на автоматското пакување на конзерви. Хенри Форд уште од самиот почеток сметал дека неговиот прв автомобил, моделот Т, всушност, е светски автомобил. Меѓутоа, се на се, бројот на стоки, потрошувачи и држави во овие рани глобални пазари бил релативно мал.

Наспроти тоа, глобалните стоки се присутни низ целата современа светска економија. Нивниот дијапазон навистина е широк, од пакувана храна, пијалоци во шишиња, производи од тутун, модерна облека, аудио-визуелни производи, печатени публикации, интерактивни комуникации, канцелариска и болничка опрема, оружје, транспортни возила и туристички услуги. Денес бројни продавници се полни главно со трансгранична стока. Благодарени на разните „мегабрендови“ и трансгранични маркети, трговските центри во XXI век

во голема мера се глобални стоковни куќи. Денес глобалниот потрошувач со својата кредитна картичка и со телефонска, телевизиска или интернет-врска може од сопствениот дом да пазарува низ целата планета. Благодарение на трансграничното производство и трансграничните производи, глобалната трговија стана составен дел од секојдневниот живот за голем дел претпријатија и потрошувачи во целиот свет.

17 ГЛОБАЛНИ ФИНАНСИИ

Финансиите привлекуваат најмногу внимание во современите дебати за глобализацијата, особено по сериозните кризи во Латинска Америка (1994/95), Азија (1997/98), Русија (1998), Бразил (1999) и Аргентина (2001/02). Подемот на натериторијалноста влијаеше и врз обликот кој го добиваат парите и врз начините на кои се користат во банкарството, хартиите од вредност, дериватите и осигурителните пазари. Како меѓународни, прекугранични активности, таквите трговски односи имаат долга историја. Меѓутоа, како и трговијата која се развива благодарение на телефонските и компјутерските мрежи кои го прават светот едно единствено место, така и глобалните финансии го достигнаа својот најголем раст од осумдесеттите години па наваму.

18 ТРАНСПЛАНЕТАРНИ ПАРИ

Развојот на глобалното производство и растот на глобалните пазари поттикнаа ширење на глобалните пари и самите добија поттик од тоа ширење. Претходно забележавме дека фиксниот, а потоа и променливиот девизен режим кои функционираа со посредство на ММФ овозможија бројни „државни“ валути да влезат во употреба низ целиот свет. Како што се гледа од добро познатите фирми „менувачница“, денес малопродажните маркети во многу држави работат со бројни конвертибилни валути.

А ниту една национална валута не беше поглобална во тој контекст од американскиот долар. Приближно исто толку долари циркулираат надвор од САД колку и во нив. Впрочем, во одредени финансиски кризи, таа глобална валута ја замени локалната валута во секојдневниот живот на државната

економија. На таква „доларизација” биле сведоци Латинска Америка и Источна Европа. Од седумдесеттите години па наваму, германската марка (која сега е заменета со регионалните пари, еврото), јапонскиот јен, швајцарскиот франк и други важни валути исто така добија глобален карактер. Така, денес во безброј трансакции се користат огромни износи „национални” пари кои никогаш и не го допираат националното тло.¹⁴

18.1 Тргувањето со девизи

Тргувањето со девизи стана еден целосно натериторијален бизнис. Овој светски пазар кој е отворен дваесет и четири часа дневно, нема некое централно седиште. Голем број од зделките немаат никаква врска со државите во кои се издадени валутите и во кои на крајот се трошат. Врз самото тргување не влијае ни раздалеченоста. Трансакциите обично се вршат телефонски и се потврдуваат со телекс или електронска пошта, неважно од раздалеченоста на купувачите и продавачите. Во меѓувреме, девизните курсеви во миг, и во исто време се прикажуваат на видеоекраните во главните простории за тргување ширум низ светот.

Трансграничните пари имаат и други облици, освен поединечните национални валути. Златото циркулира низ планетата веќе неколку векови, иако неговото движење е незграпно затоа што минува низ територијален простор, а не со посредство на телекомуникациски линии. Една нова и сосема натериторијална валута се специјалните права за повлекување (SRD), кои ММФ ги издава уште од 1969 година. SDR престојуваат само во компјутерската меморија, а не во паричниците за секојдневни трансакции.

Во меѓувреме, и други видови натериторијални пари влегоа во употреба, во облик на пластика. На пример, бројни банкарски картички можат да подигаат локална валута од банкомати (ATM) ширум низ светот. Покрај тоа, некилку видови интелегентни картички (на пример Mondex) можат истовремено да носат на микрочипот повеќе валути како дигитални готовни средства. Некои

¹⁴ Porter, T. (2005), *Globalization and Finance* (Cambridge Polity Press). Сеопфатна анализа на глобалните финансии и нивното управување.

кредитни картички како Visa и MasterCard се прифаќаат во неколку милиони продавници ширум низ светот за купување во локални апоени. Се на се, со ширењето на надграничните валути, со неспорно натериторијални апоени, дигиталните паричници и глобални кредитни и дебитни картички, современата глобализација во голема мера го измени обликот на парите.

19 ЕФЕКТИТЕ ОД ТРАНСПЛАНЕТАРНО БАНКАРСТВО

Глобализацијата влијаеше врз банкарството главно во смисла на:

- Растот на трансграничните депозити;
- Појавата на трансграничното банкарско зајмување;
- Експанзијата на трансграничната мрежа на филијали;
- Појавата на моментални општосветски меѓубанкарски трансфери на средства.

19.1 Трансграничните депозити

Наречените евровалутни депозити се банкарска актива деноминирана во национални парични средства различни од официјалната валута на државата во која се чуваат средствата. На пример, евројените се „јапонски“ јени депонирани, на пример во Канада. Евровалутните сметки за прв пат се појавија во педесеттите, но се проширија по седумдесеттите, особено по напливот на таканаречените нафтени долари по големиот раст на цената на нафтата во 1973/74 и 1979/80. Евровалутите се натериторијални: не може непосредно да се врзат за дотурот на пари ниту на една држава, ниту пак систематски ги регулира народната централна банка која ги издала.

19.2 Позајмувачко банкарство

Глобализацијата влезе и во позајмувачкото банкарство. Создавањето кредити од евровалутните депозити се вовеле во 1957 година, кога „американски“ долари беа позајмени од „британската“ филијала на една „советска“ банка. Меѓутоа еврозаемите се проширија по 1973 год., по напливот

на нафтени долари. Денес е вообичаено заемот да биде издаден во една држава, во апоени на валутата на друга држава (или, пак, збир на валути од повеќе држави), за зајмувач од трета држава, од заемодавач банка или здружение на банки од четврта или повеќе држави.

19.3 Офшор финансиски центри

Глобалното банкарство се одвива не само на старите традиционални места на светските финансии, како Лондон, Њујорк, Токио и Цирих, туку и во бројните офшор финансиски центри. Како и бесцаринските зони што постојат во производството, офшор финансиските аранжмани им нудат на инвеститорите ниски нивоа на оданочување и правно уредување. Иако неколку офшор финансиски центри, меѓу нив и Луксембург и Џерси, постојат уште пред Втората светска војна, а најголемиот број се појавија од шеесеттите па наваму и сега ги среќаваме во преку четириесет држави. На пример, помалку од триесет години по усвојувањето на релевантното законодавство во 1967 година Кајманските Острови станаа седиште на повеќе од 500 офшор банки, со вкупен депозит во износ од 442 милијарди американски долари (Roberts 1994; BIS 1996: 7)¹⁵

19.4 Појава на моментални меѓубанкарски трансфери на средства

Натериторијалниот карактер на современото банкарство во голема мера се состои и од моменталните меѓубанкарски трансфери на средства. Електронските пораки речиси сосема ги заменија територијалните трансфери со чек или меница – а и чинат многу помалку. Најголем проводник за таквото движење на средства е Општеството за светски меѓубанкарски финансиски телекомуникации (SWIFT).¹⁶ SWIFT до 2007 година успеа да поврзе над 8100

¹⁵ BIS – Банка за меѓународни порамнувања. Членството (во 2007) се состои од 55 акционерски централни банки. Ја унапредува соработката меѓу централните банки и обезбедува разни услуги за глобални финансиски активности.

¹⁶ SWIFT – Општеството за светски меѓубанкарски финансиски телекомуникации е најголем проводник на моменталните меѓубанкарски трансфери на средства. Основано е во 1977 година.

финансиски институции во 207 држави, извршувајќи во просек 12,3 милиони исплати секој ден.

20 ПЛАНЕТАРНИ ХАРТИИ ОД ВРЕДНОСТ

Глобализацијата го промени не само банкарството туку и изгледот на пазарите на хартии од вредност. Постојат три варијанти, а тоа се:

- Некои обврзници и акции и самите станаа релативно независни од територијалниот простор;
- Портфолијата на бројни инвеститори добија еден надграничен карактер;
- Електронското поврзување на местата на тргувањето создаде услови за тргување со хартии од вредност секаде и во секое време.

20.1 Хартии од вредност со надграничен карактер

Современата глобализација даде повод за појава на неколку главни инструменти на хартии од вредност кои имаат надграничен карактер. Тие обврзници и влогови подразбираат издавачи, валути, брокери и/или берзи. На пример, таканаречената еврообврзница е деноминирана во валута која им е во голема мера туѓа на вмешаните страни: позајмувачот кој ја издава; потоа осигурувачот кој ја дистрибуира; инвеститорите кои ја поседуваат и берзите кои ја котираат. Оттука, надграничниот финансиски инструмент се разликува од странската обврзница, со која се ракува во една држава за надворешен позајмувач. Прекуграничните обврзници од тој вид постојат веќе неколку стотици години, но еврообврзниците прв пат се појавија во 1963 година. Таа година Италијанската управа за автопатишта издаде обврзници деноминирани во американски долари со посредство на менаџери во Белгија, Британија, Германија и Холандија, кои потоа котираа на Лондонската берза.

По еден сличен урнек, евроакцијата, значи трансгранично здружение на брокери кои продаваат нова емисија на акции која треба истовремено да котира на берзите во неколку држави. Тој натериторијален процес се разликува од меѓународната понуда, во која претпријатие кое е лоцирано во

една држава издава акционерски капитал во друга држава. Како и странските обврзници, меѓународното котирање на акции постои речиси исто толку колку што постојат и самите пазари на хартии од вредност.

Меѓутоа, првото трансгранично издавање на акционерски капитал се случи во 1984 година, кога петнаесет проценти од приватизацијата на Британските комуникации се понудија на берзите во Јапонија, Северна Америка и Швајцарија, истовремено со издавањето на мнозинските акции во Обединетото Кралство. Пласманот на нови акции ширум низ светот не е толку чест колку што е издавањето на еврообврзници. Сепак сосема е вообичаено големите трансгранични фирми да го котираат својот акционерски капитал на разни берзи во разни временски зони, особено во Азија, Европа и Северна Америка.

20.2 Инвестициски портфолија

Современата финансиска глобализација обезбеди надграничен карактер не само на разните инструменти на хартии од вредност туку и на бројните инвестициски портфолија. Така, на пример, инвеститор од една држава може да му остави актива на менаџер на финансиски средства во друга држава, кој пак ќе ги понуди тие суми на пазари во повеќе трети држави. Со други зборови, дури и кога поединечните хартии од вредност имаат територијален карактер, тие може да се комбинираат со одреден натериторијален инвестициски пакет.

Така, бројни пензиски фондови, осигурителни друштва и инвестициски трустови создадоа сосема отворено смислени „глобални фондови“, чии хартии од вредност се влечат од бројни делови од светот. Но, и бројни надгранични инвеститори се регистрираа офшор за да добијат даночни и други трошочни предности. На пример, Фондот на растечките пазари на Африка има инвестиции во Африка, котацијата му е во Ирска, а административните канцеларии во САД.

20.3 Електронска инфраструктура

Телекомуникациите, всушност, се инфраструктурата за бездалечинските зделки (таканареченото далечинско тргување), во кои брокерите можат начелно

да се наоѓаат каде било на планетава.Најголемиот број големи инвестициски банки (Daiwa, Securities, Dresdner Kleinwort, Merrill Lunch итн.) координираат канцеларииво неколку временски зони во дваесет и четири часовното тргување со обврзници и акции.Првиот компјутеризиран систем за обработка на налози стана функционален во 1976 година и во миг ги поврзуваше брокерите ширум низ САД со салата за тргување на Њујоршката берза.Од 1996 година, слични движења почнаа да ги поврзуваат брокерите ширум низ Европската Унија непосредно со главните берзи.Од своја страна, системот на Автоматизираното котирање на Националната асоцијација на дилерите на хартии од вредност (Nasdaq) уште од воведувањето во 1971 година нема свое седиште.

Таа трансгранична кибернетичка мрежа стана најголемата берза на светот, на која котираат околу 3200 друштва со вкупна пазарна капитализација во износ од преку 4,1 трилиони американски долари и годишно тргување од 580 милијарди акции во 2006 година.Во меѓувреме, почнувајќи со берзата во Торонто и американските берзи во 1985 година, голем број пазари на хартии од вредност воспоставија електронски врски за да овозможат трансгранично меѓусебно тргување.Како и глобалното банкарство,трансграничното тргување со хартии од вредност главно се врши со компјутеризирани клириншки системи.Еквивалентите на SWIFT се мрежата Euroclear, основана во 1986 год., и Cedel (сега преименуван во Clearstream), основан во 1971 година.Во 2005 година, само Euroclear пријави обрт од преку 350 трилиони евра.

21 ТРАНСПЛАНЕТАРНИ ДЕРИВАТИ

Четвртата област на финансии проникнати од глобализацијата е индустријата на деривати.Дериватот како производ е договор чија вредност зависи од (и оттука „произлегува“ од) цената на некое основно средство (на пример, суровина или акционерски капитал) или на некаква референтна стапка (на пример, каматна стапка или берзански индекс).Дериватите кои се поврзани со „опипливи“ основни средства како, на пример, необработените минерали и земјата датираат од средината на XIX век, додека дериватите засновани врз финасиските показатели се распространети по нивното воведување во 1972 година. Дериватните договори имаат два главни облици.

- Првиот, наречен термински договори (фјуџерси) или форварди, ги обврзува купувачот и продавачот да ја довршат трансакцијата во однапред определено време во иднина по цена договорена денес;
- Вториот главен вид, познат како опции, им дава на страните право (без обврски) да купуваат или продаваат по одредена цена во договорениот период, до истекувањето на договорот.

Други видови на дериватите се „своповите“, „гаранциите“ и други - навидум уште понејасни – финансиски инструменти. За нашите сегашни потреби доволно е да го нагласиме обемот на оваа индустрија. Берзите на јавните деривати се умножуваат низ светот од 1982 година па наваму, паралелно со дури и поголемите пазари на вонберзански зделки (over – the-counter, OTC). Во 1995 година, обемот на тргување на светските пазари на деривати достигна некаде околу 1,2 трилиони американски долари дневно. Договорената вредност на главницата на неизмирениите OTC финансиски дериватни договори достигна 370 трилиони американски долари во средината на 2006 година.

Како и банкарството и хартиите од вредност, и бизнисот со деривати во голема мера стана релативно без далечини и граници. На пример, голем број од договорите се однесуваат на натериторијални показатели, како светската цена на бакарот, каматните стапки на депозитите во еврошвајцарски франци и тн. Згора на тоа, голем дел од тргувањето со деривати се одвива со посредство на глобалните куќи за хартии од вредност и оптосветските телекомуникациски врски. Голем број дериватни инструменти се тргуваат истовремено на повеќе берзи низ општосветскиот пазар кој е отворен дваесет и четири часа дневно.

На пример, со договорите кои се однесуваат на тромесечните каматни стапки на еуродоларот истовремено се тргуваше на Euronext.liffe (паневропска берза на деривати), на Њујоршката берза на фјуџерси (NYFE), Сиднејската берза на фјуџерси (SFE) и на Сингапурската берза (SGX). Поради овие силни глобални врски, крупните загуби на пазарот на деривати може да предизвикат непосредни последици на светскиот финансиски систем како целина, иако секторот е постабилен од 2000 година па наваму.

Глава 5

КОНТИНУИТЕТ И ПРОМЕНА ВО ЕКОНОМСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

За да ја објасниме важноста на современата економска глобализација ќе ги нагласиме следниве главни точки:

- Глобалната трговија и глобалните финансии нееднакво се раширија меѓу различните региони и различните кругови на луѓе;
- Трансграничната трговија до ден-денес напати ги продлабочи материјалните нееднаквости внатре во државите и меѓу државите;
- Територијалната географија и натаму е важна во современата глобализирачка економија;
- Иако денес ги немаат вестфалските суверени моќи, државите и натаму вршат значајно влијание врз глобалната трговија и глобалните финансии;
- Иако економската глобализација го ослабна културното разнообразие и националните чувства во некои аспекти, во други аспекти ги унапреди.

22. НЕРЕДОВНОСТ ВО ШИРЕЊЕТО НА ГЛОБАЛИЗИРАЧКАТА ЕКОНОМИЈА

Глобализацијата не е насекаде и за секого иста. Во општа смисла, трансграничното тргување и трансграничните финансии најдалеку се развија: (а) во Источна Азија, Северна Америка и Западна Европа; (б) во урбаните наспроти руралните области и (в) во богатите и стручните кругови.

Од друга страна, малку се денес луѓето и местата кои воопшто не се допрени од економската глобализација. Надржавната трговија и надржавните финансии непропорционално повеќе се раширија на таканаречениот Север, а и таму најмногу во градовите.

За разлика од валутите кои се издаваат на Северот, националните валути во Африка речиси никогаш немале каква било заемна конвертибилност. Досега, повеќе од три четвртини странски директни инвестиции, трансакции со кредитни картички, капитализација на берзанските пазари, потоа трговијата со

деривати, и трансграничните заеми, всушност циркулираа на Северот. Меѓутоа, оваа маргинализација на Југот ни оддалеку не е завршена работа. На пример, одредени производи од Југот играат значајна улога на глобалните пазари (како вината од Чиле или пакет аранжманите на Карипските Острови). Електронското стигна дури и во некои делови на рурална Кина. Голем број офшор финансиски центри и огромни суми трансгранични банкарски долгови се на Југот. Некои глобални портфолија играа истакната улога во развојот на нови пазари со хартии од вредност во големите градови на Африка, Азија, Источна Европа и Латинска Америка од средината на осумдесттите па наваму.

Впрочем, учеството во глобалната трговија и глобалните финансии напати е исто толку работа на класна поделба колку што е поделбата на север-југ. Огромното мнозинство од светското населени – вклучуваќи многумина и од Северот – едноставно немаше средства за купување на најголемиот број глобални производи. Слично на тоа, пласманот на инвестиции на глобалните финансиски пазари зависи од богатството, чија распределба не го следи секогаш урнекот север-југ. На пример, голем дел од нафтените долари беа во сопственост на елитите од земјите извознички на нафта од Африка, Латинска Америка и од Блискиот Исток.

Просторните ограничувања не ни дозволуваат тука целосно да ја разработиме оваа идеја, но може да се покаже дека надграничните пазари и инвестиции во голема мера имаат придонесено за продлабочување на јазот на богатство во самите држави и меѓу Северот и Југот. (Scholte 2005:Ch. 10)¹⁷. На пример, глобалната подвижност на капиталот, особено на местата на производство со евтина работна сила и во офшор финансиски центри, охрабри некои држави да ги снижат нивоата на повисок данок според приходот и да уназадат некои одредби за социјална заштита. Таквите чекори придонесоа за зголемена нееднаквост низ голем дел од современиот свет. Сиромаштијата се повеќе се поврзува со земјата на живеење исто колку и со натериторијалната класна, родова и расна структура.

¹⁷ Scholte, J.A. (2005), *Globalization: A Critical Introduction*, 2nd edn (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Ги разработува а аргументите понудени во ова поглавје, вклучително импликациите на економската глобализација врз човечката безбедност, социјалната правда и демократијата.

23. ОПСТОЈУВАЊЕТО НА ТЕРИТОРИЈАЛНОСТА

Важно е да се потенцира дека, не треба да се прецени надминувањето на територијалниот простор во современата светска економија. Меѓутоа, тоа не значи дека територијалноста ја има загубено сета важност во современата организација на производството, размената и потрошувачката. На пример, иако прекуграничното производство во глобалните фабрики влијаеше врз голем дел од некои индустрии, најголемиот број процеси останаа изолирани во поединечните држави. Дури и бројни производи кои се дистрибуираат глобално се произведуваат само во една држава.

Бројни видови на пари исто така останаа ограничени на национално или локално ниво. Слично и, главнината банкарство на мало остана територијална, затоа што клиентите си имаат работа со локалните филијали. И покрај растот на трансграничното тргување со акции и натаму претставува мал дел од вкупното тргување со акционерски капитал. Згора на тоа, главнината на обртот на најголемиот број берзи и натаму се однесува на акциите на фирмите кои со седиште се во односната држава.

Ниту пак најголемиот дел од глобалната комерцијална активност беше сосема одвоена од територијалната географија. Така, локалните околности силно влијаеја врз корпоративните одлуки во врска со местоположбата на трансграничните производствени капацитети. На девизните пазари, дилерите се групирани во пет-шест града, неважно што нивните трансакции се одвиваат во кибернетичкиот простор и што можат да предизвикаат моментални последици насекаде низ светот. И натаму е реткост некоја трансгранична компанија да издаде голем дел од своите акции надвор од матичната држава.

Оттука, важноста на глобализацијата е во тоа што таа стави точка на монополот на територијалноста во дефинирањето на просторниот карактер на светската економија. Тој тренд во никој случај ја нема елиминирано територијалноста. Глобалната димензија на современото светско стопанство се развиваше напоредно и во сложени односи со неговите територијални аспекти. Глобализацијата ја преобликуваше географијата (напоредно со процесите на регионализација и локализација), а никако не ја уништи територијалноста.

23.1 Опстанокот на државата

Слично на претходното, глобализацијата ја смени позицијата на (територијалната) држава, а не го означи незиното одумирање. Порастот на трансграничната трговија и надграничните финансии даде повод за тврдења според кои вестфалската суверена државност е застарена, но важноста на државите и натаму опстојува. Со унилатерални решенија и со мултилатерални координирани политики, државите сторија навистина многу за олеснување на економската глобализација и влијаеја врз нејзиното одвивање.

Како што веќе кажавме, државите ја охрабрија глобализацијата на стопанството меѓу другото и по пат на разни политики на либерализација и со создавањето на слободните економски зони и офшор финансиските центри. Истовремено, некои влади ја забавија глобализацијата на својата територија задржувајќи одредени ограничувања на надграничната активност. Меѓутоа, најголем број држави порано или подоцна подлегнуваат на силните притисоци за либерализација. Во секој случај, на владите не ретко им недостасуваа делотворни средства за целосно спроведување на територијалните контроли на капиталот кој се движи глобално. Тие успеаја да ги одржат границите само во поглед на ограничувањето на доселувањето, но дури и во тие случаи сме сведоци на големо криумчарење на нелегални доселеници.

Па спак, државите во никој случај не се немоќни пред економската глобализација. Дури и вообичаеното тврдење дека глобалните финансии се надвор од дофатот на државата мора да се доопредели. На крајот, и владите и централните банки и натаму имаат големо влијание врз дотурот на пари и врз каматните стапки, дури и ако веќе немаат монопол над создавањето пари и цврста контрола над европазарите. Слично на тоа, а особено со здружено дејствување, државите можат во голема мера да ги менуваат девизните курсеви, неважно што веќе не се кадарни да ги фиксираат курсевите на размена и што напати ја губат борбата со дилерите.

Владите се обидоа донекаде да воспостават и систем за колективно регулирање на трансграничното банкарство, по пат на Базелскиот комитет за банкарска контрола, воспоставена од страна на BIS во 1974 година. И опстанокот на офшор финансиските центри зависи во голема мера од добрата

волја на владите, како домашните режими, така и надворешните надлежни органи. Во изминативе години се забележуваат зголемени меѓувладини консултации, особено во OECD¹⁸, за да се воспостави една построга контрола над офшор финансиските центри. Слично на тоа, државните регулатори на пазарите на хартии од вредност соработуваат уште од 1984 година во рамките на Меѓународната организација на комисиите за хартии од вредност (IOSCO).¹⁹

Накучо, нема многу знаци кои велат дека глобалното стопанство и државата меѓусебно се поништуваат. Напротив, тие покажаа голема заемна зависност. Државите обезбедија голем дел од регулаторната рамка за глобалната трговија и глобалните финансии, иако ја споделија таа надлежност со други регулаторни агенции.

24. ОПСТОЈУВАЊЕТО НА КУЛТУРНОТО РАЗНООБРАЗИЕ

Бројни се и доказите кои одат наспроти вообичаената претпоставка дека економската глобализација со себе носи културна хомогенизација и дава поттик за една космополитска ориентација за сметка на националните идентитети. Порастот на трансграничното производство, умножувањето на глобалните производи и на натериторијалните пари, зголемувањето на општосветските финансиски текови не покажуваат знаци на ставање точка на културните разлики во светската економија.

Вистина, врз глобализирачката економија влијаат фактори кои немаат ништо заедничко со националната лојалност. Акционерите и менаџерите ретко ги ставаат националните интереси пред профитот. Дилерите со девизи без проблем се откажуваат од својата национална валута за да остварат финансиска добивка. Меѓутоа, други аспекти на националните идентитети и

¹⁸ OECD – Организација за економска соработка и развој. Основана во 1962 година со седиште во Париз. Во 2007 година, членуваат триесет држави со развиени индустриски економии, а воспоставени се односи уште со седумдесет други држави.

¹⁹ IOSCO – Меѓународна организација на комисиии за хартии од вредност. Основана во 1983 година со седиште во Монреал; денес секретаријатот е во Мадрид. Целта на IOSCO е да промовира високи стандарди на регулирање на пазарите на акции и обврзници, да воспостави ефективна контрола на прекуграничните трансакции на хартии од вредност и да поттикне соработка меѓу пазарите со хартии од вредност во откривањето и казнувањето на прекршоци.

националната солидарност преживееја – напати дури и процветаа – во современата глобализирачка економија. Најголемиот број надгранични компании задржаа национална припадност која е очигледна. Бројни претпријатија во глобалната трговија и глобалните финансии исто така, задржаа еднонационални совети на директори, а нивната работа и натаму одразува некаков национален стил на деловни практики, својствен за матичната држава.

Во глобалните финансии опстојуваат и бројни национални конвенции. На пример, бидејќи акционерскиот капитал по традиција има не толку значајно место во германските финансии, глобализацијата во Германија главно ги зафати банките и пазарите на обврзници.

Културното разнообразие опстојува и во трансграничниот маркетинг. Локалните особености не ретко влијаеја врз начинот на кој глобалниот производ се продава и користи на различни места. Рекламирањето честопати се приспособуваше на локалните вкусови за да биде поделотворно.

Се на се, економската димензија на глобализацијата, како и самата глобализација, немаше универзален опфат. Подемот на глобалната трговија и глобалните финансии не означи крај на територијалниот простор, одумирање на државата или целосна културна хомогенизација. Меѓутоа, увидувањето на тоа не подразбира отфлање на идеите за глобализацијата, паралелно со скептиците за кои проговоривме погоре. И кога ќе ги отстраниме претерувањата и сите *non sequitur*, подемот на глобалноста и натаму е исклучително важно движење на економијата во современиот свет.

Така ги потврдуваме и тезите дека, меѓу другото глобализацијата на светската политика е суштинска економска работа. Растот на глобалната трговија и глобалните финансии суштински ги обликуваше општите трендови, но и беше обликуван од нив. Економската глобализација влијаеше врз различни места и луѓе во различен степен и ни оддалеку ги нема укинато постарите основни структури на светската политика: територијата, државата и нацијата. Меѓутоа тие трендови веќе изместија бројни контури на географијата, владеењето и заедницата; исто така, дискусијата укажува и на суштинските проблеми на човековата безбедност, социјалната правда и демократијата, и се чини дека економската глобализација дополнително ќе се развива во иднина.

Глава 6

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Глобализацијата претставува смена или преобразба во просторни рамки на човековото општествено организирање што ги поврзува далечните зедници и го проширува досегот на моќните односи низ регионите и континентите. Тоа е сложен стопански процес кој води кон поголема економска ефективност.

Затоа границите на глобализацијата се означени токму преку границите на ефективноста и полезностите, кои се создадени со понатамошното проширување на пазарите и продлабочувањето на нивната интеграција.

Идеален глобален пазар – тоа се многу пазари кои идеално функционираат и се во целосна хармонија меѓу себе, на различни места на глобусот, слично како и идеална демократија – тоа е нејзиното општо завладување во сите земји.

Се разбира, дека, една таква визија е тешко остварлива, но со сигурност светот се стреми во тој правец, само доколку, благодарение на напредувачката интеграција на пазарите, се произведува побрзо, подобро, поефтино, а сепак овој процес не биде нарушуван од политичките фактори.

На почетокот на новиот милениум можеме да имаме ваква надеж, уште повеќе што таа се потпира на рационални претпоставки. Гледајќи ја глобализацијата во ваква перспектива, очигледно е дека некои пазари секогаш ќе бидат оддалечени од другите. Не затоа што совршената отвореност – целосна и детална – ја оневозможуваат трошоците за транспорт или, пак, тарифите и другите трговски бариери што се појавуваат дури и во најлиберализираните стопанства.

Сепак, произлегува дека современиот свет, и покрај толку значајниот напредок на глобализацијата, и понатаму останува свет на многу валути и понекогаш ирационални колебања на нивните курсеви, што не поттикнува многу на барање други региони, на тој така речиси ист пазар. Тоа е, пред се, - и така ќе остане во иднина – свет на многу различни култури и сеуште различни системи на вредности. Сето тоа укажува на тоа дека, од една страна, се уште се големи можностите за напредок во рамките на интеграцијата на пазарите на

стоки и капитал, на што треба да му одговара светлата, либерална трговка политика, но и на тоа дека таа интеграција никогаш нема да биде комплетна. Значителна улога ќе имаат и културните и психолошките фактори, чии значења не треба да се потценуваат дури ни во еден најрационален свет.

Ваквите тврдења ни најмалку не значат дека за успехот на глобализацијата и нејзината делумно бесконфликтна понатамошна еволуција не е неопходно да се пронајде политички *modus operandi* и соодветна институционална инфраструктура којашто ќе и служи на една редистрибуција на светскиот производ, поинаква од досегашната.

Глобализацијата нема шанси за целосен успех, бидејќи нема шанси за политичка поддршка на светската заедница (бидејќи се уште не е општество), доколку каналите на редистрибуција дејствуваат како досега. Неопходни се светски институции и светска политика и стратегии, коишто ќе го коригираат начинот на распределба на глобалниот производ, оформен во досегашниот историски процес.

Со други зборови, на светот не му е потребана светска влада, но неопходна му е координација на стопанската политика во светски размери. Барањето начин за решавањето на овој проблем, во текот на следните години, ќе биде идентичен со барањето и создавањето нов глобален институционален поредок, кој длабоко ќе го преора обликот на светското стопанство во XXI век.

Остануваат како предмет на дискусија деталните и техничките аспекти, но за понатамошниот напредок на глобализацијата, исто така, неопходно е и редистрибуирањето на дел од доходите од најбогатите региони и земји, во најсиромашните земји и региони, треба тоа да се случува во однос на најбогатите и најсиромашните единки и општествени слоеви.

Според тоа, постои потреба од создавање глобален систем кој ќе биде, политички и технократски, во состојба да трансферира извесен дел од доходите, од местата каде што тие се создаваат во изобилие, до местата каде што се неопходни за непречено финансирање на процесите на репродукција и развој. Што се однесува, пак, на задолжувањата на најсиромашните земји, тоа мора да биде анулирано не само поради хуманитарни и социјални причини, туку и поради економски и чисто технички причини, бидејќи едноставно не може да се отплати. Дури во последно време – и тоа главно под притисок на

невладините меѓународни организации, а не како резултат на дејствувањето на владите на кредиторски држави – има шанси за радикална промена на ситуацијата и принципиелно редуцирање на долговите.

За понатамошен напредок и праведна поделба на плодите од глобализацијата не е потребна светска влада, туку е неопходна светска политика, како и координација на регионалните и националните политики, а со самото тоа и адекватна институционална инфраструктура што ќе ги овозможува саканите интервентни дејствувања и координацијата на различните аспекти на финансиската, трговската, еколошката и општествената политика.

Со време ќе се покаже дека се повеќе прашања бараат регулирање во светски размери, а за тоа пак, нема организации кои би биле во состојба да подготват такви регулации, да ги воведат и потоа да го надгледуваат нивното запазување низ целиот свет.

Овие проблеми веќе се наталожуваат и на регионален план (на пример во рамките на Европската Унија во однос на хармонизацијата на даноците), како и на глобален план (на пример во сферата на дејствувањето против засилувањето на топлинскиот ефект).

Голем број на други штетни ефекти на глобализацијата врз човековата безбедност најчесто не се неопходни и можат да бидат избегнати. Како што е претходно кажано, во ниеден случај не било неизбежен фактот дека зголемената транспланетарна поврзаност би требало да ги овековечи или да ги влоши: оружените конфликти, криминалот, еколошката деградација, финансиската нестабилност, сиромаштијата, работните услови или културна деградација.

Во местата каде што современата глобализација има негативни влијанија, вината повеќе лежи во политичките избори, отколку во самите глобални односи.

Современиот свет е така создаден што понатамошното напредување на извесни процеси, чисто економски, не само што ќе биде сопрено, туку и воопшто може да се покаже како нереално, без соодведните воннационални одлуки и структурни политички реформи, во размери на речиси целото светско општество.

Глава 7

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА (References)

1. Albert, M. and L. Hilkermeier (eds) (2004) *Observing World Politics: Niklas Luhmann and International Relations*. London: Routledge.
2. Amin, Es. (1997) *Capitalism in the Age of Globalization*. London: Zed.
3. Anderson, B. (1992) *Long-Distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics*. Amsterdam: Centre for Asian Studies Amsterdam.
4. Бејлис, Џ. Глобализацијата на светската политика: Вовед во меѓународните односи, Скопје, 2010.
5. Beger, P.L. and S.P. Huntington (eds) (2002) *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
6. Cameron, A. and R. Palan (2004) *The Imagined Economies of Globalization*. London: Sage.
7. Dunning, J.H. (1993) *The Globalization of Business: The Challenge of the 1990s*. London, Routledge.
8. Eisenstein, Z.R. (1998) *Global Obscenities: Patriarchy, Capitalism, and the Lure of Cyberfantasy*. New York: New York University Press.
9. Everard, J. (1999) *Virtual States: Globalization, Inequality and the Internet*. London: Routledge.
10. Friedman, J. (1994) *Cultural Identity and Global Process*. London: Sage.
11. Guidry, J.A. et al. (2000) *Globalization and Social Movements: Culture Power, and the Transnational Public Sphere*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

12. Кругман, Пол Р. И Обстфелд М., Меѓународна економија, Скопје, 2009.
13. Lang, T. And C. Hines (1993) *The New Protectionism: Protecting the Future against Free Trade*, London: Earthscan.
14. Master Card (2003) Website of MasterCard, www.mastercard.com, accessed on 18 July and 23 August.
15. Simonson, K. (2006) 'World Economic Forum', in R. Robertson and J. A. Scholte (eds), *Encyclopedia of Globalization*. London: Routledge.
16. Tomlinson, J. (1999) *Globalization and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
17. Wiener, J. (1999) *Globalization and the Harmonization of Law*. London: Pinter
18. World Bank (2005) *World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone*. New York: Oxford University Press.
19. www.worldbank.org
20. Zadek, S. (2001) *The Civil Corporation: The New Economy of Corporate Citizenship*. London: Earthscan.

СОДРЖИНА

ВОВЕД

Глава 1 ПОИМ, РАЗВОЈ И ЗНАЧАЊЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

1. Глобализацијата низ историјата
2. Развојни фази на глобализацијата
 - 2.1 Епоха на глобализацијата – колонијализмот
 - 2.2 Епоха на техниката
 - 2.3 Електронско – интернетовата револуција
3. Основни фактори на динамиката на глобализацијата
 - 3.1 Појава на новата индустриска револуција
 - 3.2 Од аспект на напредокот на науката
 - 3.3 Влијанието на развојната политика
4. Концептуализирање на глобализацијата
 - 4.1 Видови дефиниции
5. Глобализацијата и перспективите за развој на постсоцијалистичките земји
 - 5.1 Важноста на институционалните решенија
 - 5.2 Создавањето на правни рамки
 - 5.3 Потребата од Невладините организации
 - 5.4 Фискална и општествена политика
 - 5.5 Пазарите на капиталот
 - 5.6 Влијанието на Меѓународните организации
6. Пасивните сценарија и активната политика за XXI век
 - 6.1 Алтернативните решенија за развојот на постсоцијалистичките земји
 - 6.2 Современиот модел на развојот

Глава 2 МЕЃУНАРОДНАТА ПОЛИТИЧКА ЕКОНОМИЈА ВО ДОБА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА

7. Поствоена светска економија
 - 7.1 Планирањето на поствоената економија и избегнувањето на уште една голема депресија
 - 7.2 Институциите од Бретон Вудс : ММФ и Светската банка

- 7.3 „Системот од Бретон Вудс” и неговото уривање
- 7.4 Поствоениот систем на трговија, ГАТТ и СТО
- 8. Традиционалните и новите пристапи кон ИПЕ
 - 8.1 Традиционалните пристапи кон ИПЕ
 - 8.2 Нови пристапи кон ИПЕ
- 9. Глобализациската дебата во ИПЕ
 - 9.1 Четирите аспекти на глобализацијата
 - 9.2 Глобализацијата и улогата на државата во светската економија
 - 9.3 Нови ограничувања на државите
 - 9.4 Влијанието на глобализацијата врз различните видови држави
- 10. Меѓународните институции во глобализирањето на светската Економија
 - 10.1 Конкурентни гледишта за меѓународните институции

Глава 3 ПОИМ, УЛОГА И ЕФЕКТИ НА ГЛОБАЛИЗИРАЧКАТА ЕКОНОМИЈА

- 11. Дефиниции за глобализирачката економија
- 12. Прекугранични трансакции
 - 12.1 Периоди на застапеност на прекуграничната економска активност
 - 12.2 Од аспект на скептиците
- 13. Трансакции на отворени граници
 - 13.1 Мерки за олеснување на прекуграничното движење на стоки
 - 13.2 Пораст на трансакциите на светските девизни пазари
 - 13.3 Ефекти од отварање на границите на инвестициските текови
 - 13.4 Потребата од мултилатерален договор за инвестиции
- 14. Прекугранични трансакции

Глава 4 ГЛОБАЛНАТА ТРГОВИЈА И ГЛОБАЛНИТЕ ФИНАНСИИ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ РАБОТИ

- 15. Трансгранично производство
 - 15.1 Предноста на слободните економски зони
- 16. Трансгранични производи
- 17. Глобални Финансии
- 18. Транспланетарни пари

- 18.1 Тргувањето со девизи
- 19. Ефектите од транспланетарно банкарство
 - 19.1 Трансгранични депозити
 - 19.2 Позајмувачко банкарство
 - 19.3 Офшор финансиски центри
 - 19.4 Појава на моментални меѓубанкарски трансфери на средства
- 20. Планетарни хартии од вредност
 - 20.1 Хартии од вредност со надграничен карактер
 - 20.2 Инвестициски портфолија
 - 20.3 Електронска инфраструктура
- 21. Транспланетарни деривати

Глава 5 КОНТИНУИТЕТ И ПРОМЕНА ВО ЕКОНОМСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

- 22. Нередовност во ширењето на глобализирачката економија
- 23. Опстојување на територијалноста
 - 23.1 Опстанокот на државата
- 24. Опстојување на културното разнообразие

Глава 6 ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Глава 7 КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
ПРИМЕНЕТА ПОЛИТИКА И ДИПЛОМАТИЈА – ВТОР ЦИКЛУС

МАРИНА НИКОВА

**ЕФЕКТИТЕ ОД ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА КАКО МЕЃУНАРОДЕН ЕКОНОМСКИ
ПРОЦЕС**

- МАГИСТЕРСКИ ТРУД -

ментор
Проф.Д-р. Љупчо Блажевски

кандидат
Марина Никова

број на индекс 207107

Кочани, октомври 2012 год.

ПРИЛОГ – кратенки по азбучен ред

АДБ – Азиска банка за развој
АФДБ – Африканска банка за развој
БДП – Бруто национален производ
БИС – Банка за меѓународно порамнување
ГАТТ – Општиот договор за трговија и царина
Г8 – Групата осум
ЕВРД – Европска банка за обнова и развој
ЕУ – Европска унија
ИАДБ – Меѓународна американска банка за развој
ИПЕ – Меѓународна политичка економија
ИОСЦО – Меѓународна организација на комисији за хартии од вредност
МАГИ – Меѓународна организација за гаранција на инвестициите
МАР – Меѓународна организација за развој
МБОР – Меѓународна банка за обнова и развој
ММФ – Меѓународен монетарен фонд
МНЕ – Мултинационални претпријатија
МФК - Меѓународна финансиска корпорација
НВО – Невладини организации
НУФЕ – Њујоршка берза на фјуџерси
ОЕЦД – Организација за економска соработка и развој
СГХ – Сингапурска берза на фјуџерси
СРД – Специјални права за повлекување
СФЕ – Сиднејска берза на фјуџерси
СВИФТ – Општество за светски меѓубанкарски финансиски телекомуникации
УНЦТАД – Конференцијата за трговија и развој на Обединетите Нации
ФДИ – Странски директни инвестиции

ВОБЕД (Introduction)

Предмет на обработка на овој труд ќе биде глобализацијата како историски процес којшто го вклучува проширувачкото, продлабочувачкото, забрзувачкото и растечкото влијание на светската меѓусебна поврзаност.

Целта е да се расветли и да се објасни концептот на глобализацијата и создавањето на либерализиран и интегриран светски пазар на стоки и капитал, како и на обликување нов меѓународен институционален поредок што му служи на развојот на производството, трговијата и финансиските трансакции во светски рамки. На подолг план, во услови на глобализација, пазарното стопанство не може ефективно да функционира и бесконфликтно да ја развива својата меѓународна конкурентност, доколку не му се придружат институциите на демократската држава и граѓанското општество.

Исто така, целта е да објасниме дека, меѓународните организации, во кои и банките за регионален развој и институциите што се занимаваат со определени аспекти на глобалната економска дејност – меѓу другите, Меѓународниот монетарен фонд, Светската банка, Светската трговска организација (СТО), Конференцијата на Обединетите нации, одделение за Трговија и развој (UNCTAD), Светската здравствена организација (WHO), мораат ефективно да ги координираат своите дејности, бидејќи многу проблеми на глобалната економска сцена се појавуваат токму како последица на недостатокот на таквата координација.

Соработката на водечките развиени држави од групата Г-7, како и ММФ и Светската банка, со некои невладини организации, во решавањето на голем број проблеми со задолженоста, даваат видливи ефекти.

Иднината сигурно ќе донесе повеќе вакви иницијативи поврзани, меѓу другото, со инвестирањето на човечки капитал и заштита на природната околина, како и во борбата против сиромаштијата и нееднаквостите, кои во глобални размери постојано се зголемуваат. Оттука, понатамошните опкружувања во долгорочниот процес на глобализацијата ќе се засноваат на заемното приближување на се подлабоко интегрираните, се поголеми регионални пазари – NAFTA со ЕУ, APEC со SAARS, Меркоус со SADC, а на долгорочен план, заедничка соработка.

